

מענה

נכונה ונמרצת על טענות תואנות ותניאות המבקר

ספר "עיר הצדק" במכתב-עתה "השחר".

להשיב פבוד המחבר על מכוננו ועיר

הצדק על משפטה תשב

סאה

א. ב. י. ל. ר.

ברארי.

בדפוס אלמנת ר' ברוך ווערבער ז"ל

(יעקב ווערבער)

שנת תרל"ח לפ"ק.

Mahne.

Druck v. B. Werber's Wittwe

BRODY.

1878.

KAUFMANN
DÁVID
KÖNYVTÁRA

B. 522.

מה כבר מעשות דבר ברעה,
ומה נקל ממת בכל דבר מנרעה,
לכן כבר לאיש להתהלל בזאת עשותי,
מלהתפאר — באם הייתי.

ר"ש בראך -

מוציא דבר, המה סבה, להוציא איש מנדרו,
גם ענוו כהלל, לקול רשע מעולל, ישנה סדרו,
וארזר נוכח, איש תאכל, ראשו ופדרו.
רציה ברכין -

זה לא כבוד יצא לאור כמ"ע, השחר" זנס בחזרה כפי'ע
סאמר, מפלת עיר הצדק" מאת ה' יואל רעמביצר, והוא
בקורת ספר, "עה"צ" מאת ה' יחיאל מתתיהו צונץ, והנה,
בהשקפה הראשונה דמעו, כי שפתי חכם מורה דת ישמרו דעת,
בגת דבריו ידבר זעיר נבורים יעלה חכם וייריד עוז לנו, אך,
לראבון נפשנו, תוחלתו נכזבה ונתקונו נשארה מעל, כי המבקר ימלא
ספרו בלהג הרבה דברי ריב תאצה לנועל נפש כל קוראיו, ילפת
אורחות דרכו בדברי בח ולענ, עד אשר גם הערותיו הטובות אשר
יציצו מכין חרכי מאמריו, אופל יקחם ותחת הרול יסופח. כל איש
ישר ישחוטם בניב שפתי המבקר אשר בחר לעקל ולקרם, הן חנואות
עליו ימצא, לבוא במהלומות ולבקר את המחבר וספרו יחריו, ובה
ימחץ ויכה הבה ופצוע בדברי ברע אשר לא נאוה לאנשים דק לנשים
מולת העם, כי מה מזו יהלך, אם המחבר הוא רצען או נגר כי יכנה
אותו המבקר, חזן ומשורר בקהל חסידים" — שם ננאי לא יזכר ולא
יפקד! — ואמנה לא בן בריו, המחבר, עה"צ" לא חזן ולא משורר
ולא יתפלל בקהל חסידים, דק נבר נבר נכבר בעו, בצל הכסף
יתלונן ויעניק מהזנו לדה, ומקים קבוע לו להתפלל בביהמ"ד אשר
יכונה, אנשי אמתי, זנס כותב המאמר הנוכחי יתפלל שמה ובקהל
חסידים לא יחד כבודו מאז, בין אנשים ישרי לב משכילים ומביני
מדע, ולא יתפללו בניסה ספררי, ואם לפעמים רחוקות, בהפצרת
אוהביו, ירד לפני התבה להתפלל תמרת נדבה בין אנשים בערכו,
כי קודו ערב, הלא לא חשאה יחשב לו. מה מאוד ראינו, כי צדקי
דברי החוזה: "מהרסיך ומתריביך ממך יצאו", מחוץ לעיר ומרינה
סופרים משכילים ומחברים ישרי לב, הלא המה מנטלים ומנשאים את
שם המחבר ויודו לו חסדו, על כי הישיב לעזור נרדמים ולהציג
לפנינו תמונה חיה מגאוני קראקא ולשמם ולזכרם תאות נפש,
המחבר ינע ביגיעת בשר ורוח ערן ועדנים ורוזיק זהב מכיסו ויגלה
פני הלוט הלוט דברים יקרים אשר לא נודעו מאז. גם השיג מפרתו

הנבברה — כאשר יעידון ויגידון חכמי לב אשר כתבו עליו בקורת
ה"ה הרב מו"ל המגיד (שנה י"ח גליון 34), ה' נאטאנאהן במ"ע
ידישעס ליטעראטורבלאט" הנספח למ"ע, ידישע וואכענשריפט'
(ש"ד גליוני 6—9), שטיינשניידער במכתבו, המזכיר (ע' 116), הרב
לעווי במ"ע, ארכיוו איזראעליט' (שנה ל"ו גומר 16), הרב מ' רפאל
ראבינאוויץ בהוספות להמגיד וגם בחוברת בפ"ע, ה' ברילל, רב בפ"פ
דמיין, בפ"ע חדשי, הכרמל" (חוברת יו"ד) והה"ג ר"מ שטראשין שם
וחכמים רבים זולתם, כה' נפתלי הלוי סאן בימא המכונה ינה"ל
מאמשטרדם ורבים זולתו, אשר כבדוהו במכתבי בקורת — ואם
מרחוק ומקרוב טחברים וסופרים משכילים יכתבו ידם קודש להמחבר
בהערות או השגות נכבדות מדובר בהם, הלא כן דרך כל מחברי
ספרים, כי לא אל איש אשר נקי יהיה משגיאות או זכרונו לא יתעהו
זער שם זער שם, אך לא בסופה וסערה דרכם, להשכין לעפר כבודו,
רק בהשכל ונחת דבריהם נשמעים כי זה כבוד חכמים באמת,
אבל המבקר אשר לפנינו, קרובו ונוארו, אחי אם אשתו של המחבר,
לא נהג מנהג חכמים ומבקרים משכילים, כי רנו ושחק ואין נתח,
ישמח בפיר משנאו אם ידמה, כי יראה פרץ נבעה בחומת, עיר הצדק',
ישפוך בוז וקרון, יעפר בעפר כבוד המחבר ויצניחו בכלי אין חפץ
בו — ניבים נבזים ומנואלים נפגוש בכל צעד. ואם ישאר קורא
יקר, מה חרי האף הגדול הזה, אז נשיב לו אנחנו, אשר אלינו
דבר יגונב, כי דיב משפחה הוא וריב להמבקר את המחבר מני אז.
זה דודו ומסרפו אשר חוב קדוש עליו, להפא על בת אחותו וחרפה
לא ישא על קרובו, יתפה עליו דברים אשר לא כן, שקרים מדים
וכזבים נבזים, ישפוך בוז כמים ויכונן חצי מהתלותיו להשחית ולחבל,
יען מה? על דבר נכזה מעט הערך אשר אין חפץ לי, לנלותו בקהל
ולחיות מהולכי רביל. כל איש הולך נכוחו יתפלא וישתאה על חכם
מורה דת, וגם שני לו חבר במלאכתו אשר נעזר על ידו, הוא אחיו
הגדול הנודע למבקר בענינים כאלה גם למחרחר ריב מאין כמורו,
שנים אלה אשר עשו המחברת, מה זה יקחם לבותם, להבזות ולהדאיב
נפש המחבר חלף פעלו, ואם גם שיתושיג להם עמדו, לערות יסודי
הספר ממסד עד השפחות, הלא הרשות נתונה לכל איש, לחשוב כפי
מסת שכלו, ובא רעהו וחקרו או יבקר דבריו להראות בדברים
משיבי טעם, כי שנה לחומו או שחכ בחפזו או יש להוסיף את והב
בסופה, אך הם יפטירו בשפה ויניעו ראש, לשום אותו לכן בלי שם,
זייסרו אותו בעקרבים לצחוק וללעג ולכלימות עולם, — בזה חלפו
חוק מוסר והפרו ברית אחים, וכך אלה אך חיקם תשיבנה.

אימת המבקרים האלה לא תבעתני אם ארהיב עוז בנפשי
ואומר, כי כל השגותיהם והערותיהם, אשר אם בטספר יבואו לא יניעו
רק לחמש או לשש, לא ישוו גם לאחד ממאה מול ספר, עה"צ"
אשר מלא הגרו על כל גדותיו בחדשות אשר לא שערנו וגלה עמוקות

אשר לא נדעם. ומה גם, אם הרבה מהשנותיהם יש להשיב בלא מוצק, ומנהם גם חכמים ונבונים וזולתם העלו אותן במצודתם, אך לא בלשון מדברת נדולות ודברי פתיחות, רק באמת רבו דבריהם משמן. הלא תראה, קורא יקר בהכרמל, אשר החכם ר'ד ברילל גם הוא שם יבין ויציין ברוח דעת איזה הערות לתקן הדבר שצריך תיקון ובמנון אחד עם המבקרים אשר לפנינו מתנבא, אך לא בישאט נפש ובשאון ורעש ידבר רחה, רק בענות צדק יורה מושכלות ימינו.

עתה אנוסף ידי ככוצר על סלסילות על אלה ההערות מוד הספר אשר הציגוהו כמטרה לחצם, ואת האמת אניד ולא אבחר. מיחומי משפחה אשר בחוברת, מפלת עה"צ" אשמיט ידי כי אין זה נונע לנוף החיבור, ואטו המחבר כי רובלא לחשוב וליזול, ומטרתו היא רק נאוני קראקא אשר ישבו על מדין להורות דרכי הוראתם, שבתם וקיסתם בתוך ערתם, רק אל ההשנות אשר ימרוהו בעלי חצים — מרי פלונתא, כתרנומו — אשים דברתי, ואציל ממתלעותיהם טרף. ולא מאשר רבי הרך, לנשות לאחד הצדדים העמסתי על שבמי משא לעיפה לריב על ריב לא לי, ואולי יפנעו בי אנשי מרי נפש ורבו גם עלי, אך מהמונם לא ארת, כי לא מחבר רק סוחר אנבי, זמה יעשו ומה יזיקו לי אם לא כמחשבותם מחשבותי? ובאמת אני אכבד את המבקר כערכו, אך, אהוב אריסטו אהוב אפלטון והאמת אהוב יותר מכלם, את אשר האמת תשים בפי אותו אשמור לדבר, אשר לורות אזרה ברתת ואשר להכר אקבץ לנקבציו.

ואעיר בראשונה, כי החסרון היותר גדול אשר מצאתי להמבקר הוא, כי לא נשמר בעצמו מהפיה כזבים וילמד לשונו דבר שקר, כאשר נראה בכל המשך מאמרנו. בכל לבי חפצתי, להתאפק מדבר עליו גם את הדבר הזה, אך ההכרח לא יהנני החרש בזאת, כי אהשוב, דובר כזבים לא יצלת עוד לתקרי תושיה (כמליצת ה' שיר נגד הרואים). כן פתח דבריו לא אמת באמרו, כי הוברח המ חבר להודות בפומבי, כי מלאכתו זאת (ההעתקות מספרים בשפות העמים) נעשתה ע"י אחרים, וכן שנה וישלש דבריו אלה בהמשך מאמרו, אנה מצא כזאת בדברי המחבר? ובהקדמתו לא כתב, רק כי ההעתקות מספרי אוצר כתבי העיר (ארכיואום) קבל מאת פקיד בית אוצר הספרים היאנעלאני, לא זולת. גם מדוע לא ציין המבקר המקומות אשר הביא המחבר מספרי העמים אשר תוכם לא יכון אל הענין הנדרש, וכל עוד כל יעשה כזאת וגם לא יודיע ברבים שם האיש אשר שקד על ספרים חצונים והעתיק למעני, כפי דבריו, אין לו כל משפט, להחליט, כי שפות העמים זרות לחפחבר ודהולך שולל המון קוראים אשר אולי יחנו אמון לדבותיו אלה, ולא יצא המבקר בזה מכלל מוציא דבה... ואנחנו נרע נאמנה, כי המבקר בסתר אהלו ירבה צחוק וידמה, כי הצליח לו, לנגוב לב הקוראים בנכליו וישתבת בעיר אשר עשה. דרכו זה וזכרתי בתעולדי

הרואים מבקרי ספרי הגאון שי"ר, אשר טפרו עליו, כי מלאכתו נעשתה ע"י אחרים, ומי לא יראה אולת מבקרים כאלה, כי בדרך זה ובכלי מלחמה כאלה, הנקל גם אל נערים בועדים, לצאת לקרב גם נגד החכם היותר נדול בחבל. ודומה לזה כתב הסבקר, כי הרכיב המחבר את כל אשר הודיעו לו חכמים שונים מכל אשר מצאו אודות גאוני קראקא, ומהם עשה את ספרו, וראייתו הגדולה אשר אין חשובה עליה היא, כי כתב המחבר פעם בספרו: "ידידי החכם מו"ה יעקב רייפמאן באחד ממכתביו אלי", מזה נראה, שהחליף מכתבים עם חכמי זמננו למען יודיעו לו את את אשר נודע למו בענינים אלה (*). ומי לא ימלא שחוק פיו על בקורת כזאת (כאשר כתב הסבקר נ"ב, כי הציא המחבר מענבי הברמי חמד ושרח אותם מנחה למוציאי

(*) למען ידעו הקוראים, כי כחוק להמבקר הלוה, הרבות שקרים לעור עיניהם ולהחל כזו, הגני להעתיק פה את מכתב ה' רייפמאן המדובר אות בלוח כאשר ילא מיד מחברו, וכה תוארו: "ואמטשטן, א' שופטים תרכ"ו. בשם מושיע חוסים, שלום רב לאהוב תורה ומחקר גם יחד הלא הוא הרב החכם היקר המתפלג בחקר קדמוניות מו"ה יחיאל מהתירו צונץ. ספרך מא' ראה יחד הוא לי ואין עוד מלבדו, ועליו הגני ממחר להשיבך כי כבוד חכמים יקר בעיני כבודי. — א), בשאלתי על אדות מעתיק ספר תהלים לשון פולין, לא היתה מגמתי כי אם לדעת, מי ומי מעם פולין ארחו לחברה עם היהודים לקחת מפייהם תורה ושפת עבר. ותאד אשמחה אלי גיל, בהודע לי שם היהודי אשר למד את המעתיק הזה ספרי קדשנו ולשון עברית. וזר לי אמר "על חסרון הספרים הנחוצים לחוקר קדמוניות. — ב), אם תלת "סמרטין" ט"ם היא בערוך וז"ל תחתיה "מורטנין", נצטרך להעתיק כל הערוך הזה מאות הסמך אל אות המס ואף גם לומר, כי בעל הערוך עצמו כתב "מורטנין" והציגו בלוח בלוח המס, אך אחריו שבה מעתיק אחד לכתוב "סמרטין" תחת מורטנין ולהעתיק בגלל זה מנאות האם אל אות הסמך. היש עוד דבר זר כזה? הראית או שמעת כמותו? הלא יתכן יותר, לאמר, כי בערך ברבר תלת "מרטניא" ט"ם היא וז"ל תחתיה "סמרטין"? ואשר שאלתי, אך נאמר, שבעל המאמר הזה יצרף שני עמים אשר המה שוכנים במרחק זה מזה ברחוק מזרח ממערב וכו'? לא אדע, מדוע לא תשאל ככה גם על פי' מוסף הערוך? למה זה אך לירות לי כוננת חניך? ומה השאלה הזאת? מדוע לא יצרף שני עמים הרחוקים זה מזה במקום וקרובים זה אל זה במנהג? מדוע לא נקבך אנשים ומזרח וממערב תנפון ומים למען נתארם בשרד אחד? — ג), הנהגות הרמ"א להמורה ובאורו לסי' עעאריקא לא ראיתי עוד ובאשר יבואו לנגד עיני אדעה מה לשפוט עליהם. ומעודי עד היום הוא אין אני רואה כי אם בעיני ולא בעיני אחרים גם בהיותם דגולים מרובה. ואשר כתבת: והנהגות על ספר היוחסן נשגב ממני לא אוכל לון, מה ענין ההנהגות ההן אלל למוסדות ועבדיות? הטי יש לאל יד הנהגות נטמות דקות כאלה, להורות גם על ידיעתו בחקרי קדמוניות? ובתוצאת תוצאת קבוצת ר' מרדכי שבא, מלבד אשר לא ידעתי, גם אין נש"ל להביא ראיה מנינה על עוד לא אדע תמונת כותבה, ומה

לאור כתבי עתים, ומדוע לא הראה המקומות האלה? הלא פרי
 "כרם חמר" נמצאים ביד כל איש, וחת אשר מלא את מחברתו
 מפה אל פה בניבים נכזים ומנואלים, חירופים ובזיונות עשרת מוגים
 וכפל אותם בכל פעם עד אשר תנעל כמו נפש הקורא, היה לו
 להראות, כי צדקו דבריו ולא בא על המחבר בעקיפין. ואם הוא לא
 כן עשה, יש להקורא המשפט, להחליט, כי כל התואנות רק
 עלילות בדיות הנה, כאשר ידעו נאמנה כל באי עירנו. ובאמת אוכל
 להבטיח את הקוראים ולהודיע נאמנה, כי לא נעזר המחבר בשום
 ענין מענינים אלו מאיזה איש יהיה מי שיהיה, גם לא החליף מכתבים
 עם מי מהחכמים בענינים אלה, לבד מהח' ש"ח"ה, ומכתב החכם
 רויפמאן שזכר המחבר, לא ידבר כלל מזה רק מענין זר שאינו נוגע
 כלל לתכונת ספרו. והגני קורא בזה בשם המחבר לכל החכמים
 אשר שם המחבר נודע למו, להודיע ברבים את אשר כתבו אליו
 ממה שנוגע לתודות נאוני קראקא, למען ידעו הקוראים, כי הפכפך
 זור דרך המבקר הלז, גם אחשוב למותר, להודיע בזה, כי ידיעת
 המחבר בשפות העמים אשר זכר בספרו, לא קטנה היא עכ"פ
 מידיעת המבקר, כאשר יעידון ויגידון כל מכירי המחבר ומידעיו.
 גם בנוגע לשמו של המחבר רק תואנה הוא מבקש, וכבר השיב

חשב לחמת הטבע אחי חשב לתהיר בה, הן נפשי יודעת מאל בעלי אספות
 (ובחוכם בעל "שבע מוסר") אשר חשבו את עלמם לזודעים את החכמה היא,
 ובאמת לא ידעו גם הוראת שמה, כאשר ארצה במ"א. — (ד), ראיך ממדרש
 דברים רבה (פרשה ג') כנה ו"נכותה. — ה). למען לא אלא תעמך ריקם
 אשימה לפניך הערה אחת: במדרש קהלת (י"ב ת') חגי, "החזיק עשיר בדבר טוב
 חמלתו רעב הוא לו, המתישן בו עשאו למרמס, גם עני כי דל חלקו גם עני גבוה
 ממנו חלק שמעני (נ"י שמעיד) בו עשיר. לזה תראה ולזה תראה שניהם שוין
 לקבר הכל הכל, עכ"ל. המאמר הזה עקן וערפל סביביו ויבסו אורו. אנסה גא
 אולי ברוח מבינתי אוכל להשיטם מעליו ונגהו יבקע כשטר. לפי משפטי "לכפה :
 החזיק עשיר בדבר טוב חמלתו ערב הוא לו, המתישן לו עשאו למרמס, גם עני
 דל חלקו בעיניו כי גדול ממנו חלק שמחזיק בו עשיר לזה תראה וכו'. ותנמנו
 לאחר: עשיר מחזיק בדבר טוב, כל עוד הוא חדש בעיניו ערב עליו, וכאשר
 יתישן בעיניו בזה יבול לו ויעשאו למרמס רגליו כטיט חזות ויחלו לדבר אשר לא
 היה לו עוד, כי יר לב האדם יבחר חמיר חדשים ויבחר בישיטם. וגם העני לא
 ישמח בחלקו ויקל בעיניו בראותו, אחרי החזיקו בו ימי מספר, כי חלק העשיר הוא
 גדול ממנו, גם כי בעת השג השיגהו שם עליו מאור. יען כי יחד עשיר ורש יתאו
 כל היום לחדשות כאשר יחד לקבר יובלו ולעפר יבאבו, לכן הכל הכל ואין
 דבר נצב סלה חמת השמש, ואשר הוא היום נושא חן וחסד, יהפך תמר לראי
 ולגועל נפש. —
 ירכך ל' וימלא אסמך שובע דעת ומוימה וישתו בך כל החפלים בפרון
 החכמה בדרך, ובחוכם גם אני מכבדך ומוקירך יעקב רויפמאן."

המתבר או מבקר דומה לזה דברים נכוחים בהצופה והראה לדעת, כי גם החכם הנודע ד"ר צונץ מברלין נזכר מהנאון שי"ר בספרי, בכורי העתים" בשם "הכם עמנו ציוני, ובכל זאת לא ערה אז על דעת אחר המבקרים, לטפור עדיו אשמה, כי נקרא כן להיותו ממשפחת "מלוי ברבית" וכדומה. גם יאמרו נא מבקדיו אלה, אם הכירו את זקן וזקנו כי היה מלוה ברבית, וכמה מלוי ברבית איכא בשוקא ממשפחת דעמביצר ונאלד שטאף. ואם כרצונם, לפתור כינוי המשפחות, הלא יוכלו לעשות ספר ארוך מאדן מרו על כל שום ודעיכא כבר היא הפותר הלומות. —

ואם לא השחוק הוא, מה שכתב המבקר, כי הלבניש המתבר את דעיוניו כלשון נשתתה מאור, ולדונמא הביא שכתב המתבר, כרעסלאה" ווארשאה" חמורת, לברעמלויא", לווארשויא". ודמי האי מבקר, ולא נמירי אינשי הכלל הנודע לתינוקת של בית רבן: "כל תיבה שצרכה למד בתחילתה הטיל לה הכתוב ה"א בסופה". וכן כתב המליץ הנשגב הר"י ערטל כאשר ממכתביו ("כרם חמד" ח"א מכתב ל"ח): "ולכובה למשפט אועידך", כפי אשר תיקן ה' לעטערים בהוצאתו את ס' הצופה לבית ישראל", תת, ולכוא למשפט אועידך" הכתוב, בכרם חמד" שם. גם אשר הביא, שכתב המתבר: "עפר אדמתה" והציג אחריהם סימן השאלה, ולא ידע או לא חפץ לדעת, כי מקרא מלא הוא: "ורבים מישיני אדמת עפר" (דניאל י"ב). וכל מבין שפה ויודע טוב פעם יראה ויבין, שלשון המתבר צחה ומזקקה שבעתים, אף אם גם ימצאו נאימים מספר בספרו היוצאים מהכלל, — וכוז יקרה גם לסופר.

היותר גדול אשר יפרוט קלמוסו פעם איזה מאמר או מלה אשר לא לרצון הוא. ולא על הנם כתב עליו המבקר את ספרו במ"ע, יידישעס ליטטורבלאט": אין איינעם רעכט געוואנדטען גוט סטיליזירטען העברעאיש", גם ה' שטייגשניידער העיר ע"ז וכתב: אין דער קארעקטען אויסדרוקסווייזע דעם פערפאסערס". ואם אולי יחשוב המבקר בלבו, כי משפטו מכריע יותר ממשפט שני החכמים האלה, הגה עור לא דראה אותנו במה כחו גדול במליצת שפת עברית, מלבד — הכתובת אשר עשה על מצבת אחיו הרב מרו' משה ז"ל המתחלת ארנו למלבוש חור כרפס ותכלת" אשר העתיק קצתה מעל מצבת בנו של הנאון מרר"ם פדובה ז"ל (עי' "אוצר נחמד" ח"ד עמוד 5), ובזה לבד אין לאל ידו עור, להכריע אותנו להיות כפופים למשפטו.

להכרית

כמו כן כתב, כי מאמין המתבר לשיחות נשים זקנות בסיפורי חיי הנאון מרו' בעריש מיוזש ז"ל באמרו. ועל ידו עם הנשיא גראף וואדזיצקי נעשה השלום בין המתקוממים ובין שר הצבא קאלדין שניהם נסעו שמה וימסרו את העיר בידו" (לא כאשר העתיק המבקר בצדיה שלא בצדק למען יהיה לו מקום ללעוג), בעוד אשר רק שלשים שנה עברו מאז, ואנשים למאות עודם חיים וקיימים אתנו היום אשר ראו הדבר בעיניהם. ובכונה מיוחדת לא זכה המתבר את

דברי הריכות אשר עברו או בין הנאון מיוולש ובין איש ריבו, רק בדרך כלל, יען כי לא לכבוד הוא לעדתנו, והמחבר לא עמל, למצוא חן בעיני אנשים ידועים אשר בעירנו ולא היה מהנתחן אליו, להחניף למו, כי טובתם איננה דרושה לו ועזרה לא יבקש מידם.

הראשונה מהשנותיו (עמוד 3) היא על המחבר שכתב, שהב"ח נפטר בשנת ת"א ובאמת נפטר, לפי דבריו, בשנת ת"ו, וכתב: "אמת הרבר, כי בפנקס הח"ק דפה אשר היה למראה עיני המחבר נרשם זמן פטירתו בשנת ת"א", ואח"כ האריך להוכיח, שזה א"א. וכל זה שקר, כי בפנקס לא נכתב פרט השנה כלל אצל זכרון פטירת הב"ח, ודבר זה לא יפלא מאומה לכל הרואה בתוך פנקס הלזה, כי עפ"י רוב לא יציין פרט השנה רק פעם או פעמיים בכל דף, לא אצל כל נפטר, כי הכותב סמך עצמו על המקום אשר ציין פרט השנה למערה בראש הדף. והמחבר בלי תפונה הוציא פרט השנה של פטירת הב"ח מעל מצבתו שכתוב עליה ת"א, וכן הודיע זה בכיר, "בכבורים" לשנת תרכ"ה, ומפנקס הח"ק הוסיף בספרו רק היום והתודש. ולא עלה על דעתו, לחשוב חשבונות אם הפרט הזה אמת הוא, לכן אין להאשימו ע"ז אם נפטר בשנת ת"ו.

אחרי כן הוא מתחיל השנותיו העצמיים, והראשונה (אשר הפריד אותה לארבעה אותיות למען הרבות מספר ההשנות) היא אודות הרב מהר" וואקף חותן בעל הש"ך, אשר החכם מו"ח, כותב תולדות הרמ"א, כתב עליו, שהיה חתנו של הרמ"א, אשת בתו מ' שרה. והנה לא השפיקו לו הזוללים והבויונות שכתב מיד בראש אות א' נגד החכם מו"ח והמחבר, כי אם עוד שש עליהם נוספות באות ד' וכתב: "והמחבר עיר הצדק" שהעלה בהקירותיו, שר' וואקף חותן הש"ך היה חתנו של הרמ"א לא העיר בצדק והראה למדי, שלא נסה ללכת ברדישת קדמוניות ואיננו בקי בסדר הדורות כלל". ומי לא ישתומם על תואנות ועלילות שוא כאלה? המחבר לא כתב אף מלה אחת אודות ר' וואקף חותן הש"ך הלזה, והמבקר הלז, אשר יאשים את המחבר ויתנהו לדובר שקרים בכל שעל, לא יבוש ופניו לא יחורו להגיד קבל עם, כי המחבר "העדה בתקירותיו", שר' וואלף חותן הש"ך היה חתנו של הרמ"א, — דבר אשר לא עלה על לבו מעולם. ואם הרפ"ס המחבר דברי הח' מו"ח בספרו, הלא מפו' ובאר היטב הודיע המחבר גלוי לכל קורא בראש דברו, כי לא מצא לנכון, לפזר לריק יגיעו, לחזור על המקורים, אשר לא דבר נקל הוא ולכתוב תולדות הרמ"א מחדש בעבור דברים נקלים. השבתי למשפט, כי דבר זה לבד די דגרו לרקורא, להביט בו כבראי מוצק ולהתבונן על אהבת האמת אשר יש בו בהמבקר, ואיש כזה יתאמר, ללחום בעד האמת מלחמת חובה ולהצילה מיד מבקשי נפשה! כל אפונה, כי אף היא תשיב לו אמריה: לא מדובשך ולא מעוקצך! אין לי חפץ במנינים כמוך. —

והנה, כפי הנראה, נפל פה המבקר בפה אשר הפיץ לרגלי הח'

מו"ה כי לפי דבריו, הרב מהו' יהודא ליב מחבר ס' „טעמי המסורה“
 וחדושי אגרות הגדפס באמשטרדם בשנת תפ"ה ע"י בנו של המחבר
 מהו' נחום, הוא בנו של הרב מהו' שמחה בונם חתנו של הרמ"א. הן
 אמנם ספר זה לא היה למראה עיני, אך מלבד כי מרחק הזמן לא
 יסכים לזה, יש להתפלא על המבקר אשר ברעש נורא הקשה לשאול
 על דברי הח' מו"ה, שאיך יתכן שר' וואלף חתנו של הרמ"א, חי אחריו
 כתשעים שנה, כי בשנת חכ"ג נתן לכסף מוצא להדפיס את הש"ך, ולא
 ראה הקורה שבין עיניו אשר כמאה ושלושים שנה אחרי פטירת בתו
 של הרמ"א, היה, לפי דעתו, נכדה ר' נחום בן בנה עוד בחיים חיתו?
 ומ' דרעזיל בתו של הרמ"א לא מתה ברמי ימיה מזה שראינו, כי חיתה
 אחרי מות אביה שלשים שנה (הרמ"א נפטר בשנת של"ב ובתו נפטרה
 בשנת שס"ב), וגם הרמ"א ידענו, שלא היה צעיר לימים כמוהו. הלא
 תראה, כי הג"מ רפאל מיזלש, בעל תוספות שבת, אשר הדפיס את
 ספרו רק זמן לא כביר, בשלשים שנה, אח"כ (אחרי שנת תפ"ח),
 והיה אז כבר זקן בא בימים, כפי אשר כתב בהקדמתו, התייחס
 עצמו דודר עשירי של הרמ"א (*). מלבד כל אלה הלא כתוב
 מפורש, כפי אשר העתיק המבקר בעצמו, בשער ספר „טעמי המסורה“,
 שהמחבר מו"ה יהודא ליב היה נ"ן ונכד להגאון הרמ"א, וכל בר
 בי רב רחד יומא יודע, שהמלות „נ"ן ונכד“ א"א להבין ולא השתמשו
 המחברים מעולם במובן זה, רצוני על דור שלישי, כאשר היה
 מהר"ל המחבר „טעמי המסורה“, לפי דעת המבקר, בנו של הרב
 מו"ה שמחה בונם חתנו של הרמ"א. הלא המבקר בעצמו העלה (חלאה
 אות ה'), „שבע"כ היו שני ר' שמחה בונם במו"ה אברהם, ומדוע לא
 נאמר, שהיו גם שני ר' יהודא ליב במו"ה שמחה בונם, וזה המחבר ס'
 „טעמי המסורה“ הוא האחרון ולא היה איפוא נכדו של הרמ"א רק
 נינו דור ששי או שביעי לו? גם האם לא לזר יהשב, להניח, שהמחבר
 ס' „טה"מ“ הוא המדפיס הגודע, ומדוע לא הדפיס ספרו זה בבית
 דפוסו, כי לא צעיר לימים היה במותו, כאשר נראה למטה, והוא
 היה חפץ מאד, לראות ספרו זה בדפוס, ובנו אומר בהקדמתו, כי

(* רק דרך אחד נשאר להמבקר לקיים דבריו ולאמר, שר' ליב הוליד את
 ר' נחום בנו בזהותו זקן כבן שבעים וגם הוא הדפיס את ספר אביו כשהיה זקן
 כזה. אבל כל זה לא יועיל לו, כי לא טכר לא בהקדמה ולא בהסכמות אשר
 העתיק למעני אחד ממיודעי אשר נמצא הספר בידו, שהיה אחד מהם זקן וישט,
 ועוד יוחר, כי בהסכמת הרב מהר"ל הלוי אטינגא אבד"ק לבוב מאלול תפ"ז
 כתוב: „עם שטרוד אני, אך לרוב הפערות של האלוף התורני המופלג מהו' ליב
 אשר קם בנו תחתיו וכו", מזה נראה, שכבר המחבר ר"ל ביקש תאמו הסכמה,
 ואם אמו נפטרה שס"ב כבר היה הוא כבן ק"ך וחלוי יותר. וגם לוא היה הרמ"א
 אביו זקנו, היה מאריך בחוסו, וגם הרבנים המסכימים היה מזכירים דבר מזה,
 מה שלא נמצא תכל זה מאומה.

אביו צוה לו לפני מותו, להתעסק בהדפסתו, גם מדוע לא זכר בנו דבר מזה, שהיה לאביו המחבר בית הרפוס כל ימיו? אמנם יותר נראה, כי גם ר' יהודא ליב במהו' שמחה בונם מייזלש אשר היה לו בית הרפוס בקראקא, לא היה בן בתו של הרמ"א גם הוא כדעת המבקר, כי רחוק הדבר מאוד, שכן בתו של הרמ"א אשר נפטר בשנת שר"ב חי עוד כמאה שנה אחריו וכשבעים שנה אחרי מות אמו, כי בשנת ת"ל נדפס בבית רפוסו ובהשתדלותו ספר "חלקת מחוקק", כאשר כתב הרב מו"ה רפאל בן המחבר בהקדמתו, ומי יודע, אם לא האריך ימים גם אחרי שנת ת"ל, כי שנת מותו לא נודעה לנו, והסמ"ע נדפס בבית רפוסו ועל ידו אחרי ס' חלקת מחוקק? *) גם הרב מו"ה רפאל הנ"ל אשר זכר בהקדמתו מהטובות שעשה עמדו ר' יהודא ליב הלז, לא היה מחריש מלהודיע בדבריו, שמטיבו ואיש חסדו הוא בן בתו של הרמ"א, כדרכם אז לשום קטורה באף המטיבים עמם ולחשוב שיא יחושם עד למעלה ראש. ואם לא לפלא יחשב, שבכל הספרים הרבים אשר נדפסו על ידו לא הודיע המדפיס, שהוא בן בתו של הרמ"א, אשר היה מפורסם יותר מאבי אביו הרב מו"ה אברהם, ובכל זאת חתם עצמו בכל פעם שהוא נכד מו"ה אברהם הלז. גם מי יודע, אם לא כל דבר התחנות הרמ"א עם הג"מ אברהם מייזלש שכתב המבקר כמפי הקבלה, רק יליד דמיונו הנהו, כי ראיות יש, שלא בן הוא. ראשונה, על הרב מו"ה שמחה בונם במו"ה אברהם מייזלש כתוב בפנקס הח"ק (רף פ"ג) תואר "האלוף", מזה נראה, שהיה גדול בתורה, ועל ר' בונם חתנו של הרמ"א בעדה של מ' דרעזיק, גם תואר "ר"י" לא נכתב, רק "אשת בונם ר' אברם רייזלש", ומזה יתראה, שהיה איש פשוט אחד הב"ב. ואם אולי ישיבני המבקר, כי מכותב הפנקס אין ראיה, נשיב לו, כבר בנית ואין אתה יכול לסתור, כי הוא עצמו (ע' 18) ילמד מזה "שלא נכתב בפנקס הח"ק על ר' דוד אבי הג"מ יצחק שפירא שום תואר וכינוי כבוד רק הג' וכו' מו"ה יצחק בן דוד שפירא", נראה, שלא היה רק איש פשוט. גם על אביו של ר' בונם לא נכתב שום תואר כבוד רק באורה פשוט "ר' אברם" ועל הרב מו"ה אברהם מייזלש נכתב בפנקס במ"א תוארו כבוד כנהוג. גם בדפוסים הראשונים של הש"ך כתוב: שפתי כהן אשר חיבר המאור הגדול וכו' מו"ה ווארף מוויילנא בן התורני החכם הגדול מו"ה יצחק בונם ש מק"ק פינסק", בלי שום תואר הכבוד, וראינו, כי הכותב דקדק לחלוק לכל אחד התוארים המיוחדים לו. שנית, מדוע לא נזכר

*) על שער הסמ"ע לא נמצאה שנת ההדפסה. אך החכמים שטיינשניידר וקאססל במאמרם על הדפוסים העבריים (ענליקלאפעדיע של ערש וגרונבער, סטקטיאן 2 חלק כ"ח עמוד 86) כתבו, כי הסמ"ע היה מהספרים האחרונים אשר נדפסו בבית רפוסו של רי"ל מייזלש, והוא נדפס אחרי ס' ח"מ ההדפס בשנת ת"ל.

בפנקס אצל זכרון מותו של הרב מו"ה שמחה בונם מייזלש שהיה
התנו של הרמ"א, כדרך שכתוב על זולתו? שלישית, מדוע לא נזכר
אף פעם אחת מכל המקומות שהובא הרב מו"ה יצחק במו"ה בונם
ובנו מו"ה וואלף חותנו של הש"ך, השם מייזלש, כדרך שכתב על
המדפים מו"ה יהודא ליב בהרב מו"ה שמחה בונם בכל המקומות
בהוספת שם זה. מכל אלה ראינו, כי הרב מו"ה יצחק במו"ה בונם,
אשר ידענו ממנו, שהיה נכדו של הרמ"א, לא היה נקרא בשם
מייזלש, ור' יהודא ליב המדפים שנקרא מייזלש בכד מקום, לא נמצא
שום ראיה, שהיה נכד הרמ"א, ואדרבה נמצא כדמות ראיה, שלא
היה נכדו של הרמ"א, כאשר כתבנו למעלה.

לפי"ז לא נודע לנו כלל, אם היה לבתו של הרמ"א בן בשם
יהודא ליב — ונפל כל בנינו של המבקר בבירא, אשר עד בהדמינו,
שרוח נכואה מדברת מחוץ גרונו. וגם השנתו על המחבר בדבר ר'
שמחה בונם אשר חתם על כתב הרבנות שנשלח לבעל תפארת
למשה, אשר בגללה הרבה מהתלות ושחה לעג כמים, תערה בתוהו
ותאבד, כאשר נכתוב הלאה. הנך רואה, כי המשל ממטבעות
המזויפות אשר כתב המבקר על המחבר, יכון יותר עליו מעל
המחבר, כי נודע לנו בבירור נעלה על כל שפק, שכל הדברים
הארוכים מבני בניו של הרמ"א ומיחוס משפחתם אשר הביא לקשט
את מחברתו, כשאר רוב הדברים אורות יחסי צאצאי הרב מו"ה
פנחס הורוויץ והג"מ יצחק שפירא והדומה, לא מכטנו של המבקר
יצאו, אף אם הדפיסם על שמו. ולוא חפצנו להשתמש בלשונו של
המבקר וסגנונו, היה פה מקום מיוחד ובר נרחב, לאסוף את כל
הניבים הנכזים והחרפות ומהתלות של המבקר כאסוף בצים עזובות,
לעשות אוחס עטרה לראש המבקר הנכבד. —

באות ה' הרבה חרופים וגדופים על מה שכתב המחבר בהערה
ל"ד על ספר מצבות קודש, והראה את עצמו כאלו תובע עכבנו מיד
המחבר, אם גם כלי תפונה גם אליו נודע, כי ספר מ"ק משחתו
בו, כאשר חרצו עליו המבינים את משפטם ובתוכנם המנוח ה' נפתלי
קעללער („כבורים" שנה א'), וגם פה הראה לדעת, כי האמת לא
יקרה בעיניו כאשר חפץ לסמא את עיני הקוראים באמרו, כי מלחמת
האמת הוא נלחם וכמסוה אוהב האמת הוא מתחפש. אלה דבריו:
„ראה לדוגמא בהערותיו וכו' שם מציג לפנינו את בעל מצבות קודש
לצחק בו ולשפוך עליו דברי בוז וקלון וצועק בקול גדול שכל דבריו
שיא והבל, יען מה? יען כי לא ידע להזכיר,
שהסמ"ע היה אב"ד בעיר לאדמיר", והקורא אשר
לא יאמין לדבריו רק יחפש שמה במקום שציון, ימצא כי לא כן
בדיו, כי שמה יוכיח המחבר במועצות ודעה, שבכל מה שכתב
בעל מצבות קודש אידות הנאון מהר"ס מלובלין אין בו מתוס, רק
שניאה על שניאה, עי' בדבריו. וכלאחר הוד יזכור ג"כ, שלא זכר

בעל מ"ק, שהמסמ"ע היה אב"ד בעיר לאדמיר. אחרי כן מעתיק המבקר כל ההעדה ל"ד אשר בה הראה לדעת, כי שנה בעל מ"ק מאד בהשגותיו על ספר "קריה נאמנה" בדבר ר' שמחה בונם ומו"ה ישראל איסר בנו, ואם גם לא היה לאל יד המבקר, לשום לאל את דבריו אלה כי על יסודי האמת המה בניים, ובעל מ"ק כאמת שנה בדבריו כאשר יראה כל מבין, בכל זאת הרבה בזיונות ותאונות על גדותיהם יען אשר דמה, למצוא שניאה בדברי המחבר הקצרים בהגהתו שכתב, כי נודע לו, שמו"ה שמחה בונם כמו"ה אברהם אשר חתם על כתב הרבנות הנזכר למעלה, הוא אבי המרדכי ר' יהודא ליב מייזלש, ויעתיק שמה את חתימת המרדכי הלזה, בהקדמתו לסמ"ע אשר הדפיס בבית דפוסו. כי המבקר חמך יתדותיו על מה שכתב לפני זה, שר' יהודא ליב הלזה היה בן הרב מו"ה בונם חתנו של הרמ"א הנפטר בשנת שפ"ד, ואיך יצא מקברו ששים שנה אח"כ לתחום על כתב הרבנות הנשלח בשנת ת"מ. וע"כ ששנים היו. ואחרי אשר הוכחנו למעלה, שהמרדכי רי"ל לא היה בן בחו של הרמ"א, גם מי זה יערוב לנו, שר' שמחה בונם הנפטר בשנת שפ"ד הנזכר בפנקס הח"ק (דף פ"ג) הוא אביו של המרדכי, ואין לנו איפוא ידיעה מבוררת, שאביו נפטר לפני שנת ת"מ, כי ראינו, שהמרדכי חי עוד אחרי שנת ה"ל, ולא מן הנמנעות הוא, שגם אביו חי עוד והיה יכול לתחום על כתב הרבנות. ואף אם גם נניח, שזה ר' שמחה בונם הנפטר בשנת שפ"ד הוא אביו, בכל זאת עכ"פ יראה הקורא, שהדברים הנוגעים למשפחת מו"ה שמחה בונם ובניו סבוכים ומסוכסכים המה, אין להוציא מהם דבר ברור ולא היה א"כ הצדקה להמבקר, להרבות דברי בוז ונאצה מרבה מהביל על אשר דעת המחבר שונה מדעתו, אחרי שגם הוא נאחו בסבך מבלי יכולת להמיש צוארו מהמבוכה הזאת, כאשר הוכחנו למעלה.

באות ואו האריך להשיג על המחבר שכתב, כי הרב מו"ה פנחס הורוויץ ניסו של הרמ"א היה בן הגביר מו"ה זלמן ישעיה מפראנ, וימלא עמוד שלם (ע' 10) בחרופים וגדופים, ויוכית, כי לא כן הוא וכי היה בן מו"ה ישראל הורוויץ אשר היה בן מהר"ו הורוויץ מפראנ. והמבקר בעצמו ראה, שכדברי המחבר כתב הנאון בעל תוסיו"ט במגילת איבה וכדבריו כתב החכם האק בסי"ג גל ער, וא"כ המחבר מה הוא כי ילון עליו אם הלך בעקבות התוסיו"ט? גם על מש"כ המחבר בשיטפא דלישנא "ראש לרבני ד"א" במקום "ראש למנהיגי ד"א" העיר כל המתו, ומי לא יראה, כי בכל זה רק רוח השנאה מדברת מתוך גרונו, והרב מו"ה רפאל נטע ראבינאוויץ ראה גם הוא, כי במגילת איבה כתוב "ראש למנהיגי ד"א", ולכן כתב בהערותיו (סי' פ"ה) כלאחר היר, כי צ"ל כן גם בדברי המחבר.

עוד האריך להשיג על המחבר שכתב, כי ר' פנחס הורוויץ ניסו של הרמ"א הסכים על הפסק של מהר"ם פ"סק עפ"י דברי הגהלת

שבעה, ולרעהו, לא ניסו של הרמ"א הסכים לפסק הנ"ל, כ"א ר' פנחס הורוויץ אדר אשר דר בפראג, ואחרי אשר הרבה בזיונות וזלזולים כתב: "היעלה על רעיון איש בר דעת לאמר, כי הרב מהו' פנחס ניסו של הרמ"א אשר מעת התונתו אשר בא מפראג עכ"פ קודם שנת ש"ל דר עד יום מותו בקראקא, ורק פעם אחת מצאנו שהיה בפראג כאורח נטה לרון, ואולי בא לשם על איזה ימים להשתטח על קברי אבותיו, הסכים או, בהיותו בפראג, על פסק דין בין גדולי דייני מו"ש דשם? והנה ראשונה אשאלהו, מאין ידע המבקר, שר"פ הורוויץ דר מעת התונתו עד יום מותו בקראקא? האם העלה את רפ"ה מקברו ע"י שאלת הלום או רוח נבואה חלה עליו והודיעו, כי לא עזב רפ"ה את עיר קראקא כל ימיו? או אידי גזר עליו בדבר המלך, לבל יצא מקיר העיר וחוצה בלתי רשיונו? אכן כבר ראינו אהבת המבקר לסננין כזה, שכל דבר הבל ורעיון רוח אשר ענה על לכו הנה הוא אצלו כמושכלות ראשונות אשר עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע, ואת כל דבריו יערוך כמותב קורות הדורות אשר יספר הדברים שקרו בימיו ונודע אליו בלי שום פקפוק ותפונה. ואוכל להראות לו איש חכם אשר גם לו מוח בקדקדו כמוהו ואשר ראה גם הוא כמוהו, שבלעדו רפ"ה ניסו של הרמ"א נמצא עוד רפ"ה אחר, אשר היה בזמנו של הראשון וזכר בשו"ת חות יאיר (ס" קכ"ג) בזה"ל: "קבלתי שהגאון הישיש מהו' פנחס הורוויץ שהיה אב"ד בפולדרא וסוף אפילאנט בפראג מופלא ומופלג ימין מאד בהוראות ופסקים שהיה כל לימודו בהראש ופסק אחריו כאדו ניתן מסיני ולא חש כלל אם הוא נגד הכרעת הג' הרמ"א ואמר כי גם דוא כדאי להכריע, ואני הכרחיו בקטנותי כי הייתי עומד לפני מקום ישיבת א"א הג' וזה"ה שהיה סמוך לישיבתו סמוך לארון הקודש כותל דרומי בבירכ"נ ישן חדש יקרא", ובכל זאת לא החליט מאומה, ועודנו מסופק הגרו, אם הרב בעל נחלת שבעה לא נתכוון על רפ"ה ניסו של הרמ"א. האיש הלזה רנהו הרב הח' ד"ר בריל רב בפ"פ דמיין אשר כתב גם הוא בקורת לסי' עה"צ" במ"ע "הכרמל" (חוברת יוד), עיין בדבריו ותמצא שכן הוא.

עוד האריך להשיג על המחבר שכתב, שרפ"ה הסכים על הפסק של מהר"ל טפראג, וזה ללא אמת, כי לא על הפסק של מהר"ל מפראג הסכים כ"א על הפסק של מהר"ל פיסק. הנה בזה שנה המחבר באמת, אך בכל זאת אין עוד צדקה להמבקר, לכתוב נגדו דברי בוז ונאצות מרובה להכיר, אשר כל איש ישר יאטום אגזיו משמוע כמוהו, וגם אנחנו בוש נבוש להעתיק אף החלק העשירי מכמותו. העלמה כזאת תקרה לפעמים גם אל המלומד היותר גדול בתב, אשר קורץ מחומר כמונו ולשניאות מי יבין. בא וראה עד כמה כחה של שנאה מגעת, כי הלא גם הח' ד"ר בריל ראה שניאה זאת בדברי המחבר, ובדברים פשוטים העיר עליה לא רגז ולא שחק, כדרך חכמים באמת אשר כל דבריהם בנחת נשמעים.

בהערה 8 שם האריך המבקר לספר מבניו ובניו בניו של ר' פנחס ניסו של הרמ"א, מבלי גלות און הקורא, שעל בנו מהו יצחק הנפטר בויען בשנת שצ"א העיר גם המחבר במקום המציון (ושמה זכר גם את בנו מהו יודא אשר השמישו המבקר מספר יחוסו), ועל בנו הרב מהו שמואל אשר הדפיס את הר' ש"ע בקראקא בשנת שע"ח העיר גם הרב מהו רפאל נטע ראבינאוויץ (סי' פ"ו), ובכל בקיאותו נעלם ממנו עוד בן רביעי, והוא מהו דוד שהיה אחד מדייני עיר ווינא עוד טרם בוא התוסיו"ט שמה (וואלף, היהודים בלעאפאלדשטאט עמוד 8) כאשר העיר המחבר בתשובתו לה' ראבינאוויץ (הוספה להמניד נומר 11 שנה ב') ואולי זה האחרון הוא בנו של ר' פנחס הירוויץ השני * . בעמוד 11 כתב: עוד תראה קלות דעת של המלקט בעל עיר הצדק" להרכיב אנשים נפרדים ממקומות שונים ולעשותם אחד, בצד 4 מספרו וז"ל: הנאון ר' משה לאנדא וכו' ואחרי אשר העתיק כל דברי המחבר אורות ר' משה לאנדא, והוסיף מצרו חירופים ובזיונות כדרכו, כתב: "אמנם גם בדבריו המעטים האלה לא נמלט מן העלמה ושניאה וקלות הדעת כפי אשר יבורר לפניך בזה". והשניאה הראשונה שמצא בדבריו אשר אין לסלוח לו עליה הוא, שלא זכר שם אביו, ועל השערורה הזאת כתב: "הראית מימך איש כותב תורות נבר מצוין ולא יציין לנו בן מי זה הגבר?" ובידענו, כי לא חפץ המחבר, לכחוב תודות ר"מ לאנדא, גם לא רמה אותנו להבטיחנו על

(* בהצטיי שנית בהערה הנזכרת נוכחתי לדעת, כי השגותי על המבקר במקום הזה לא בלדק הנה, כי מגמת המבקר לא הייתה, להודיע לנו מבניו הרב מהו שמואל ומהו יצחק, רק עיקר דבריו וחשבו האו, להפיץ אור על התחזנותו של הג"מ פנחס הירוויץ עם הגאון והסר מהו שאול וואהל, ולנקוב בשם גאאזי הרב מהו מאיר וואהל אשר היה תתן הג"מ פנחס הירוויץ וגאאזי גאאזי. אך מה ישחומס הקורא בהודע לו, כי כל הדברים האלה, מלבד חיזה דברים מעטים, בהערה הגדולה הזאת, נעתיקו מספר "גדולת שאול" (דף כ"ד והלחה), והמבקר לא זכר מזה מאומה כמו מבטנו. ינאו כל הדברים האלה. ובכונה מיוחדת לא זכר רק שתיס מבנותיו של מהו מאיר וואהל, אף כי שמה בס' "גדולת שאול" נזכרו שמות ארבעת בנותיו ושמות בעליהן. גם הכחיד תחת לשונו החמשה בנים אשר זכר שמה, למען ישוב הקורא, כי ספר "גדולת שאול" לא היה למראה עיניו, אך הוציא דבריו מס' פי שנים ועין יעקב דפוס אמשטרדם, ובאמת גם הציונים מספרים אלה נמלאו שמה, כאשר יראה הקורא. האמנתי, שכותב הערה הזאת, אחיו של המבקר אשר גם רוב המאמר תעטו ינא, לא על פני יכוניו באמרו, שספר "גדולת שאול" לא היה למראה עיניו, לבל יאללני לנקוב את שם האיש אשר נידו השאילו לו ספר הנזכר והיה צידו ירחיס מספר צעת כתיבת הבקורת על ספר "עיר הצדק". עתה יאמרו נא הקוראים, אם לא נדקתי באמרי, כי המסל נמטבעות המויופות אשר נשא המבקר בראש דבריו על המחבר יכון יותר על המבקר ועוררו מעל המבקר.

שקר, או תשוב וגם ההשגה הזאת לתואנה ועלילת שוא, כי לוא חפץ לכתוב תולדתו היה כותב אותה בפנים הספר בין יתר התולדות, לא בדרך אנב בתוך המבוא, ומפורש כתב המהכר מנמתו זאת אודות הגימ' אריעור אשכנזי (מבוא, עמוד 3) כי יען אשר לדעת קצת היה אב"ד בקראקא, אם גם לדעתו לא כן הוא, בכל זאת יען כי הזמן יוכל להסכים לדגתם, נביא במחברתנו גם את תולדתו" (ראה בפנים). כי מלאכת המהכר לא נתפשטה רק על הרבנים שהיו אב"ד אי ראשי ישיבה בקראקא, ועל ר"מ לאנדא כתב, שהיה אחד מדייני העיר. ולא הביא לנו המבקר חדשות בהודעת שם אבי רמ"ל, אחרי שכבר נזכר ככה בס' 'קריה נאמנה' (עמוד 33). — אחרי כן האריך והרבה מהתלות וישתה לענ כמים על דעת המהכר, שר"מ לאנדא הלזה הוא בעצמו ר"מ לאנדא אשר מצאנוהו בשנת ש"י בפראג ושכתב עליו רא"מ חלפן בשו"ת הרמ"א את התוארים זקן וישיש (ויש להוסיף, שגם הרב מהר"י יוחנן מוויניציאה כתב עליו (שם סי' נ"ח) את התואר הישיש המופלא), ודמינו, כי יוציא מאוצרות בקיאותו ראיות למכביר כי שנים היו זה שהיה בפראג אחר הנהו, אך מה מצאנו לתמהון לבנו? דברי הבל ורעות רוח מרבה דברים ופטומי מלין ללא יועיל, רק לדולק את הקוראים שולל, אשר עפ"י הרוב לא יחררו אל תוך פנימית ענינים כאלה, ולבלבל את מוחם. ומי לא ישחומם על כזבים כאלה של המבקר שכתב: "ואלו היה יודע המבקר שלנו, שהיה נמצא בזמנם עוד גדול אחד בק"ק לבוב שהיה נקרא ג"כ ר' משה לאנדא (ראה פנקס הח"ק ואת גשמת ר' צבי הירש במה' משה לאנדא מק"ק לבוב יום נ' ב' שבט ש"פ לפ"ק), כי אז היה מטריח ומכריח ע"י גזירה שוה זו את הנאון ר' משה לאנדא שבפראג לנסוע עמו ג"כ לק"ק לבוב ולגור גם שמה משך איזה שנים בטרם בואו לקראקא, יען מה? יען כי אי אפשר להיות בעולם רק ר' משה לאנדא אחד ואותו שבפראג הוא אותו שבלבוב ובקראקא". מי נתן בידו העוז והטמשלה, לסמוך וליתן התרת הוראה לכל אשר ייטב בעיניו ואשר יחפוץ ביקרו ולהרבות גאונים וגדולים כאות נפשו? מי לא יראה, כי ר' משה לאנדא הנזכר בפנקס הח"ק היה איש פשט אחד הב"ב כאלפים זולתו אשר נזכרו בפנקס הח"ק בתואר ר' או כה' ? כדרכו בכל מאמרו יעשה גם פה, ברוח פיו יברא „גאונים“, ובמאמרו „ראשי גולה“ שנים או שלשה כחפץ לבבו כי הוא צוה ורוחו קבצם, ומי זה יעצור בעדו ויאמר לו מוז תעשה. הוא יגזור אומר: אם בעיניו הרבר רע לומר, שהיה ב' ר' משה לאנדא אחד היה מקומו בפראג ואחד היה מקומו בקראקא, אבל טוב ויפה לומר, שהיה שלשה ר"מ לאנדא (גאונים וראשי ישיבה, כמובן) ומלבד השנים הראשונים היה עוד ר' משה לאנדא שלישי שהיה מקום מגורו בק"ק לבוב". ואנן מה נענה אכתריה? כמותך ירבה בישראל! אלהים יהיה בעוזך ויהי רצון, שגם הצאן (צאן קדשים) והבקר הרועים על ידיך והלומדים א"ב מפ"ך, יגדלו

והיו לאנשים נאונים וראשי גולה אשר בהם ישראל יתפאר, כי
 תשית מהודך עליהם ולא תמנע טוב מבעליך בהיות לאל ירך. —
 הוא יפרוש התחתים לרגלי המחבר ויקשה לשאול: „אבל צא ופרנס
 לי אריכת ימים של זה“ ותינוק דלא חכים ולא טיפש יענה ויאמר
 לו, אם היה כבן שבעים שנה בשנת ש"י בהיותו בפראג, כבר יוכל
 להקרא בשם זקן וישיש, וד' הוסיף ימים על ימיו כשבע עשרה שנה
 וימת בשיבה טובה בן פ"ו, ובזה לא יצא הדבר מגדר הטבע. ולולא
 יראתי, שגם אותי יציג כמטרה לחצי החוליו, הייתי אומר, שהדין
 עם המחבר, וכדמות ראייה לדבריו הוא, שהרב רא"מ חלפן כתב
 עליו: „אע"פ שת"ל גדולי אשכנז וחסידיה נמצאים בפראג“, ואחרי
 שידענו, שר"מ לאנדא מקראקא יליד עיר לאנדווא הנהו, כאשר
 הוכיח המחבר, יכון עליו הישב תואר זה, אבל עיר פראג לא לארץ
 אשכנז תחשב, וכל אשר עינים לו יראה, שהתוארים אשר נכתבו על
 ר"מ לאנדא מפראג, דומים במובנם אל התוארים אשר כתבו הרמ"א
 ובעל שארית יוסף על ר' משה לאנדא מקראקא. ולא הקיל המחבר
 כלל בכבודו, כי גם להיות אחר מדייני מאורנו הרמ"א, לכבוד גדול
 יחשב, ומהיותו גדול בשנים מהרמ"א ובעל שא"י, כאשר הוכיח
 המחבר, וגם גדול בדורו, חתם עצמו לפני שניהם, ואפונה מאד,
 אם ימצא לו המבקר אוהב ורע אשר יאמין לו, כי היו שני גדולים
 בזמן אחד ושניהם שוים בשמותם וכינוים וגם שניהם היו זקנים
 באים בימים, כי הרמ"א קרא את ר"מ לאנדא מקראקא בשם „זקן
 מופלג“ (עי' הגה ביו"ר סי' ת"ב סעיף י"ב ובר"מ שם ובשו"ת הרמ"א
 סי' ז'), וכן כנהו הגאון בעל שארית יוסף „זקן וישיש“ (עי' שו"ת
 שא"י ראש סי' ע"ז וסופה), והתשובה האחרונה נכתבה בשנת שי"ח,
 ומזה יראה הקורא את תיקף שאלתו של המבקר: „אבל צא ופרנס
 לי אריכת ימים של זה“. גם הוא נאמר כרברי המבקר, שהישיש ר"מ
 לנדא מפראג לא נסע לקראקא, מדוע לא נמצא זכרונו בבית החיים
 מפראג ולא בפנקס הח"ק שמה, כי לא זכרוהו בגל עד. עפ"י זה יוכרח
 גם המבקר, להודות עכ"פ, שלא נפטר שמה, כי אם נסע משם וימת
 בעיר אחרת, ומה זה נצב בדרךנו מלהניח, שבא לעיר קראקא אשר
 בתוכה מצאנו זכרונו? ומה יעשה איפוא המבקר בשאלתו השנונה
 והמחוכמת: „וגם מסתפקנא טובא, אם אלים הך גז"ש כל כך להטריח
 אותו זקן, לעזוב את פראג עיר מגורתו ולנסוע לקראקא לעת זקנותו“,
 הנה תשיב גם היא לאין ככל המון טענותיו ותנאותיו אשר כעב
 תעופנה ולא נידע מקומן.

באות ט' האריך המבקר מאד וימלא ארבעה עמודים שלמים,
 גם הוסיף נאצות וגידופים ותוארים חרשים אשר הם לנועל הנפש היפה
 אודות השערת המחבר, כי הג"מ דוד בר יואל הכהן הנוכח בפנקס
 הח"ק היה אביו של הג"מ יצחק הכהן, ומביא ראייה להשערתו, ממש"כ
 בשו"ת שארית יוסף (סי' כ"ח) אודות המעשה שהיה בקראקא,

שבחור אחד קדש אלמנה אחת במטבע והאלמנה היתה בתו חורגתו של הג"מ שלמה ליברמאנש, ובסוף התשובה שם התרעם בעל שא"י על שדברים ונדה את ר' דוד ובנו שלא כהלכה, וישער המחבר, שבנותו על ר' דוד הנזכר בפנקס הח"ק, ובנו היה הג"מ יצחק שפירא אשר היה אז עם אביו מבי דינא דעיר קראקא. והמבקר הוכיח, שכל זה השערת שוא, ואחת מראיותיו היא, כי הג"מ יצחק הכהן היה, שרם בואו לקראקא, ראשי-שיבה בקרעמניץ, כאשר כתב בעל "צמח דוד", ולא היה איפוא יליד קראקא כאשר כתב המחבר (*), והנה על זה כבר העיר החכם ה' שזח"ה ברעותיו (ע' 69) בשם הח' ד"ר צונץ. וגם כל דבריו של המבקר כזה אך למותר המה, כי גם המחבר בעצמו כבר חזר מהשערתו זאת, בתשובתו אל הרב מו"ה רפאל נטע ראבינאוויץ (הוספה להמניד נומר 41 שנה עשרים) וכתב בקיצור נמרץ: "סי' ג' דחה את דעתי, שר' יואל אבי הג"מ דוד איננו אחד עם ר' יואל אביו חורגו של הגאון בעל שארית יוסף ולדעתו אחד המה, ובנה בנין גבוה על השערתו, כי ר"ד ובנו שהחרימם הג"מ שלמה ליברמאנש המה ר"ד הכהן ובנו ר' יצחק שפירא האב"ד בימי הרמ"א, אמנם כח השערתו זאת נחלשה עתה בעיני מאד ולא נוכל לבנות על יסודותיה מאומה".

באות יוד י"ג וי"ד הרבה לספר מנכדי הג"מ יצחק שפירא בהרחבת דברים כדרכו, ובתוך הדברים באות י"א וי"ב נתגלגל לדבר מבני הגאון בעל מגלה עמוקות, ושם כתב, כי מלבד שני בניו הנודעים מו"ה משה והרב מו"ה שלמה, היה לו בן שלישי שהיה נקרא ר' יצחק שזוכר בפנקס הח"ק ונפטר בשנת ת"ט, וכתב עוד: "וגם הוא גדול בתורה כמו שני אחיו הזקנים ממנו", ועוד נזכר בפנקס הצדקה בזה"ל: "הלואה מר' יצחק בן הגאון בעל מגלה עמוקות וכו' וסיים: "ונראה איפוא מזה, שהיה לו תורה וגדולה במקום אחד ובעונות נפטר בקוצר ימים". ואנחנו בל נתפלא עליו, מאין ידע, שהיה ר' יצחק הלזה גדול בתורה, אף כי בפנקס הצדקה לא נכתב עליו שום תואר כבוד רק "הלואה מר' יצחק" כאשר העתיק בעצמו, וגם בפנקס הח"ק לא נכתב עליו שום תואר כבוד, כי כבר נודע לנו דרכו, לברוא גאינים וגדולים ברוחפיו, ופה יש לו עכ"פ על מה לסמוך כי היה בן

(* ונעלם מהמבקר, שבזמנו של הגאון מו"ה יצחק שפירא האב"ד בקראקא. היה עוד גאון אחד מהולל בשם זה עלמנו והוא ר' יצחק שפירא הכהן אביו זקנו של בעל ספר זכרון וס', פתיחת הלב"ב אשר הניח אחריו ברכה סדר גיטין וזכר בס' שמות לר' שמחה הכהן, ואולי זה האחרון היה ר"י בקרעמניץ, ולא הראשון, כאשר פקפק בזה גם הרב ה' בריל ("הכרמל", חוברת י"ב ע' 658). עכ"פ יראה המבקר מזה, כי גם הוא עלול פעם לשגיאה להחליף שני אנשים נפרדים ולעשותם אחד, ומעתה משחוק יקפץ פיהו אם ידמה למצוא שגיאה כזאת בדברי המחבר.

הג' בעל מג"ע והתורה חוזרת על אכסניא שלה, ומה איכפת לו שיהיה גם ר' יצחק גאון וגדול. אכן עפ"י הדברים האלה הוא על המחבר בכשיר וכלפות באות י"ב, והמציא נאצות ונידופים חדשים על מה שכתב המחבר בתולדות הגאון בעל "מגלה עמוקות", שלפי הכתוב בביבליותיקא של הח' וואלף היה להגאון המחבר בן שלישי בשם יצחק הבלתי נודע לו, והוסיף, כי עדותו של וואלף בלתי נאמנת מאד, ואולי שגה בזה. והנה אין לכתור, שבוה הצדק עם המבקר, כי לא ראה המחבר בפנקס הח"ק שנוכר בתוכו שם בנו זה של בעל הג"ע, ובכלל לא הרבה לשקוד על הפנקס הלזה, ולוא מצא בו המבקר את העוד הזה, כי אז הלא לא מצא מקום ולא היה לאל ידו, לכתוב עליו בקורת, כי יתר הדברים אשר אינם נוגעים בזה ואשר מלא המבקר במו את מחברתו אינם שוים בנוק העט. והמה עפ"י רוב רק תואנות בדיות כאשר ראינו ונראה עוד הלאה, וגם בנוגע לשגנת המחבר בדבר הזה נניד עוד דעתנו הלאה. אך יהיה איך שיהיה, הבגלל זה יש לו להמבקר הצדקה, להבזותו ולהרבות עליו חירופים כעל אחד הרקים? אחת היא על כן אמרנו, שכל עוד נוסף לחרור אל תוך הבקורת הזאת, נוסף למצוא המחשבה הבלתי טהורה והמנואלת, אשר לרגלה יצא המבקר חוצץ וימלא את אשפתו חצים מורעלים ללחום את המחבר לא עם ספרו, לכן כל איש ישר אשר עינים לו ורוח נכון בקרבו לשפוט משרים יענה ויאמר לו: החצים אשר קלעת לעומת המחבר החטיאו את המטרה והמה ממנו והלאה, והנאצות אשר הוצאת להשפיל כבוד המחבר, על ידן רק כבודך השפלת, וגדופותיך אל חיקך תשובינה.

באות י"ג וי"ד שב לאחור לספר מיחסי הגאון מהר"י שפירא, ושמה יזכיר את נכדו הרב מהו' יעקב כהנא שפירא בעל ספר אוהל יעקב על אנדרות הש"ס שהיה אב"ד בעיר סלטשין, וספרו נדפס אחרי מותו בשנת הע"ט ע"י בניו ועוד האריך מנכדיו וקרוביו ומחתנים מבניהם ובנותיהם כדרכו, ואחרי כן מתחיל אות ט"ו אשר יצא עוד הפעם נגד המחבר וכה דבריו: והנה קורא יקר, אחרי אשר הודעתוך כל זאת אעצרך עוד מעט כי תשים עין על דברי המלקט בעל "עיר הצדק" במה שחידש בתולדות הג"מ יצחק שפירא צד 15 עד מהרה תשוב ותראה, כי כאשר אמרתי לך כן הוא כי המלקט כתב מעט ושנה הרבה. בראשונה, בשם העיר שכו' על המחבר אוהל יעקב שהיה אב"ד בעיר טיקטין, והוא לא היה אב"ד רק בעיר סלטשין. עוד שנה במ"ש שראוה בשער הספר שם, שהמחבר היה נכד הג"מ יצחק שפירא, וע"ז הקשה, שזה לא יצדק מצד אריכות הזמן, כי הספר אוהל יעקב נדפס בשנת הע"ט, וזה יותר ממאה ועשרים שנה אחרי מות הג"מ יצחק ז"ל, ואיך אפשר, שהיה המחבר נכדו, וזרו קושיא גדולה ועצומה בעיניו עד שהניחה בצ"ע, והנה המעין בשער הספר שם, יענה כחשו בפניו, כי שם מפורש, שאבי המחבר היה נכד הג"מ יצחק שפירא, וכן

העיד המחבר בעצמו בהקדמתו וכו'. עוד שגה ברואה במש"כ
 שבזמן הדפסת הספר אוהל יעקב שהיה בשנת תע"ט היה
 המחבר עוד בחיים וזה שקר מוחלט כי המעיין שם יראה
 בהקדמת בני המחבר, שהם' נדפס זמן רב אחרי פטירתו, וכבר הבאנו
 למעלה שהמחבר נפטר בשנת הני"ט, ונמצא, שהספר נדפס עשרים
 שנה אחרי פטירת המחבר, והמלקט אף הוא ראה והרגיש בזה, אך
 עשה את עצמו כאלו לא ראה וכתב בסוף, שאין הספר בידו לרתבונן
 בו כאלו ספר זה יקר במציאות, ועוד האריך בבזיונות ותואנות כעמוד
 שלם. וזאת הפעם הראשונה והאחרונה שיצאתי מגדרי להעתיק רוב
 דבריו הארוכים והכפולים, יען הדבר נהוץ למען הראות אל הקורא
 התואנות הברויות והכזבים אשר הרשה לו המבקר למען יוכל להשיג
 ולהבזות את המחבר ולשפוך עליו מדרתו, ומטעם זה הוכרתי ג"כ,
 להעתיק כל דברי המחבר במקום הנזכר ואלה דבריו: "לאחד מצאצאי
 צאצאיו חשב עצמו הרב המחבר ספר אוהל יעקב דרושים הנדפס בשנת
 תע"ט (סדר הדורות בשמות הספרים) והוא הרב מהו'
 יעקב כהנא שפירא אב"ד בעיר טיקטין בהרב מהו' דוד כ"ץ, ועל
 שער הספר כתוב, שהיה נכר הג"מ יצחק כ"ץ אב"ד בקראקא ומלת
 נכר אין להבין שהיה דוד שלישי להג"מ יצחק ואביו מהו' דוד היה בנו
 הנקרא ע"ש אביו זקנו, כי אז לא יתכן זמן (תע"ט) הדפסת ס' אוהל
 יעקב לזמן חיי המחבר שהיה זה יותר ממאה שנה אחרי מות הני"ט
 יצחק ואולי נדפס הספר זמן כביר אחרי מות המבקר ואיננו בידי
 להתבונן בו". כל קורא דברים אלה לתומו יראה ויוכח, שהכותב לא
 ראה או ספר אהל יעקב ולא היה למראה עיניו, כי לולא זאת לאיזה
 צורך הוסיף וציין, "סדר הדורות בשמות הספרים" הכי עשה כן המחבר
 גם במקום אחר בספרו אם מביא זכרון ספר מה אשר יעתיק ממנו,
 לציין אחריו באיזה מקום מסדר הדורות נזכר ספר זה? ועתה נראה
 גם בספר סה"ד במקום המצוין אשר זה לשונו: "אהל יעקב הרב מהו'
 יעקב כהנא שפירא אב"ד בקיק טיקטין בהרב מהו' דוד כ"ץ נכר
 הג"מ יצחק כ"ץ אב"ד בקראקא חותנו של הג"מ מאיר מלובלין, דרושים
 יפים תע"ט, ועתה האם בר יודה כל קורא ישר, שמתוך הסה"ד הוציא
 המחבר את דבריו, ולוא היה הספר למראה עיניו, הלא היה מוסיף גם
 מקום הדפוס שהוא פפ"ד, גם לא היה מחליף שם העיר אשר בתוכה
 היה המחבר אב"ד ולא היה כותב טיקטין במקום טולטשין, גם לא
 היה כותב על תוכן הספר מלת "דרושים" גרידא. ואם חשב המבקר
 זאת לדבר בלתי אפשר שלא ראה המחבר את גוף הספר ולא האמין
 לו על דברתו, גם הוא לא יאמן, וגם הוא כתב (ע' 21) על ספר, באר
 מים חיים" אשר זכר הרב ה"י שזח"ה בהערותיו: "אולם אין הספר הזה
 ת"י לדעת אמתת הדבר", ואם לא תועבה היא דרך המבקר הלז,
 להעתיק בצדית דבר שלא נמצא בספר הנעתק ממנו, כאשר העתיק
 בדבריו המחבר, שראוה בשער הספר". גם כתב בשם המחבר, שבזמן

הדפסת הספר אה"י היה המחבר עוד בחיים חיותו, ואנה מצא כזאת בדברי המחבר, והוא לא כתב, רק שלא יתכן, לחשוב זמן הדפסת ספר אה"י לזמן חיי המחבר, ואולי נדפס זמן כביר אחרי מות המחבר כאשר יראה הקורא. הדברים האלה והרומה להם אשר כבר זכרנו למעלה יפצו אור בהיר על דרך המבקר ותכונתו, ואין מהנחוצ' עוד להרבות דברים והוכחות נגדו. ומי זה יאמין לדבריו שכתב אחרי כן, כי לא חפץ להלאות את הקוראים ולבלות זמן לציין יתר השנונות אשר מצא בדברי הספר, ולכן רק לרונמא נקט איזה דברים, וכל יתר השניאית חתיר תחת לשינו, כי כל הקורא מאמרו יראה וידע, כי המבקר ברק בתורו ובסדקין רק למען מצוא כל העלמה קלה ושניאה מועטת, ויחפש אחריו ככל אשר היה לאל ידו, למען יוכל לבלות בו כל חמתו ולשפוך עליו בוז וקלון, ולא עבר גם על נקודה קטנה אשר לא בתן אותה מכל צד עשרת מינים אם לא יוכל לבנות עליה דיק ולשפוך עליה סוללה, כי המבקר לא העלה דבריו במאזנים לשקיל בפלס כל אמרו, רק הרבה דברים בכך העולה על רוחו להג הרבה יגיעת בשר רק למען הרבות מספר ההשנונות, כאשר יראה כל קורא. ומה זה עצר בעדו והמדיצרו לכסית על יתר פשעי המחבר כמשאון, ולבלתי גלותן בקהל רב? לכן גם דבריו אלה בכך המון הנהותיו והשנותיו בכזיב בלרתן.

באות ט"ז השיג על המחבר, שהוסיף על הני"מ יצחק חריף המלות "ממשפחת לאנדא", והרבה נאצות כדרכו (כי בלי נאצות ובזיונות לא היה לאל ידו לכתוב אף שורה אחת והדבר נעשה אצלו כטבע שני), והנה באמת הוספה זאת היא ללא אמת, והמחבר שנה בחפזו בהביטו בספר אבני שוהם (פ ויצא) ונשמטה ממנו המלה "זקנו" אחרי מלת אביו, וגם בלעדי המבקר כבר העיר ע"ז המחבר בעצמו במאמרו "נוספות קטנות לחשובתי" אשר ביר הרב המוציא לאור המגיד. אך¹ שהרבה התולים בהערותו ומתענג כמו, לאמר, כי למוד הוא המחבר, לשנות שמות הגדולים כפי חפצו, וכי גם את שם הגאון בעל ב"ח שנה וכנהו בשם "יפה", הנה לא ידע זה המבקר, שכבר כנה הרב בעל "מנורת זכריה" בהקדמתו את הב"ח בשם "יפה", כאשר העיר בצדק הרב מהו' רפאל נטע ראבינאוויץ בהערותיו (ט"ז) גם מה שכתב המבקר, שהחליף המחבר נ"כ בצד 31 מהערותיו ישראל לכהן. הוא הג"מ יצחק ב"ר אברהם אבר"ק פוזנא, הנה המבקר עיניו השע מראות, שהמחבר בעצמו בלוח התיקון כתב ע"ז: מן תיבת ויש להעיר עד הגאון בעל מגן אברהם יש למחוק. הן אמנם גם ה' ראבינאוויץ בהערותיו (ס"י צ"ג) העיר ע"ז, אך הוא לא ראה אז באמת את לוח התיקון, כי אח"כ העיר בעצמו ע"ז בהוספה להמגיד (נומר 41), וגם המחבר בתשובתו שמה הערתו ע"ז, וזה המבקר עשה עצמו כמתעלם מכל הנ"ל, רק למען יהיה לו מה להשיג ולשפוק שפתיו. היש עיות הדין גדול מזה?

באות י"ז על דברי המחבר אורת הנ"מ אריה ליב שלא נודע לו ממנו מאומה ולא הניח אחריו שום ספר, כתב המבקר שנמצא ממנו ספר תיקוני תשובה, וע"ז המציא נאצות ושינונים חדשים כדרכו, והנה על הדברים האלה אין צורך להשיב כי אין פה שום השגה, וזאת הוספה חבונה, ואם גם לא ראה המחבר את ס' תיקוני תשובה עוד אין לנו המשפט לדינו ע"ז ברותחין, כמשל הנחמד של המבקר, כי היוכל איש להתפאר שראה וידע כל ספרים שבועולם, אך אשר הוסיף המבקר: „גם החליף הגאון הזה שאדית ותשובות בעת היותו עוד בוינא עם הג"מ גרשון אשכנזי ונמצאות בשו"ת עבודת הגרשוני", ע"ז אין לנו להשיב, רק כי הרוצה לשקר ירחיק עדותו, כי מדוע לא ציין המקומות שבהם נמצאו התשובות האלה? בטח חשב בלבו, כי הקורא לא יקה לו מועד לחפש את כל התשובות אשר בספר הנזכר מראשו עד סופו, והמחפש בס' עה"ג יראה, כי שקר העיד המבקר וככל הספר לא נמצאו רק שלש תשובות ערוכות אך גדול אחד אשר בשם ליב יבונה (ס' א', י"ב, וט"ז), וכפי הנראה היה הג"מ ליב הלזה גיסו של המחבר בנו של הגאון בעל צמח צדק, ובס' י"ב כתוב מפורש שהתשובה ערוכה לגיסו זה, והתוארים אשר בראש ג' תשובות הללו דומים זל"ז עד שלא נטעה אם נחליט, שבשלשתן אל איש אחד נתכוון. ובמקום אחר (ס' ס"ז) זכר את הג"מ פייבש שהיה אז אב"ד דק"ק ווינא, אך את הג"מ ליב אב"ד ק"ק ווינא לא זכר בכל ספרו, לכן גם דברי המבקר אלה אשר זכרנו שבהיות הג"מ ליב אב"ד ק"ק ווינא החליף השובות עם בעל עה"ג, ראוי למנותם בתוך יתר התואנות והכזבים אשר הרשה לו נגד המחבר.

באית י"ח הרבה מהתלות נגד המחבר שבתב, כי בהסכמת הג"מ שאול ע"ס נחלת יעקב משנת תנ"ח חתם אב"ד בק"ק קראקא והיה לפי"ז כבר אב"ד בקראקא, ובהסכמתו ע"ס מגיני ארץ משנת ת"ס חתם אב"ד ק"ק אפטא וגליל קראקא וע"ז כתב המבקר שהעיד עדות שקר שבהסכמתו ע"ס נחלת יעקב חתם בפירוש אב"ד דגליל קראקא. בזה האמת אחר כך לא בכורה רק במקצתה כי שם בהסכמת הג"ל חתם בזה: הק' שאול בהרב וכו' הונה בנק"ק קראקא, ועי"ז נקל למעות מאד כי האותיות קינות מאוד וממושטשות, ולכן נשמטה ממנו אות ג' הקטנה. ובכל זאת גם בזה חפץ המבקר לסמות את עיני הקוראים בכתיבו כי עי"ז קושיא אין כאן וסתירה אין כאן. וזה שקר גמור, כי הראה בס' עה"צ שם יראה, כי עוד מבלעדי זה הדברים מסוכסכים אחרי שהראה שמה שבשנת תנ"א היה אב"ד בבריסק כאשר נראה משו"ת יד אליהו (ס' י"ח) ומדברי מהר"ם האג"ו ואיך הלך מעיר הגדולה בבריסק לנוע לעיר קטנה ככה איש פארשא. ואם גם נניח, שנשע מעיר בבריסק לאפטא לנהוג רבנות שמה, איך נבין וזתימתו בהסכמתו לס' ראש יוסף משנת ת"ס שבתב: „הק' שאול הונה בק"ק קראקא ונבחר לג"ע לק"ק בבריסק דליטא" הכי נבחר שמה פעם שנית

אחרי נסעו משם? עיי"ש.

באות י"ט הוא מדגג לאחור להג"מ אריה ליב והאריך להשיג על המחבר שכתב, כי הג"מ שלמה זלמן הנפטר בלכוב ואשר כתוב על מצבתו: „הוא היה חתן הרב הגאון מהר"ל מקראקא“, היה חתנו של הג"מ ליב אבד"ק קראקא גם הרבה צחוק ע"ז, כי איך יתכן זה, הלא הג"מ ליב בא לקראקא למלאות מקום הג"מ העשיר הנפטר בשנת תכ"ד ואיך נהרת על מצבת מהו' שלמה זלמן הנפטר בשנת תי"ג, החן מהר"ל מקראקא? והנה לצחוק אמרתי מהולל כי מי זה לידנו יתקע כי לא נוספו אלה המלות אה"כ, באשר תקנו את המצבה, וכבר היה אז הג"מ ליב אבד"ק בקראקא? הכי לא ראינו כזאת במצבת הגאון בעל מגיני שלמה (ע"י הערה 80)? ואם מצא המבקר בפנקס הח"ק שם גדול אחד מהו' יהודא ליב שנפטר בשנת ת"ט, ובלעדו עוד דיין בשם הזה שנפטר בשנה ההיא, ולפי"ז אולי לאחד משנים אלה נתכון כותב המצבה, אף אתה אמור לו, כי דבריו לא יתכנו, מאשר ידענו, אם כתבו על איש בר"ת מהר"ל, נדע כי שמו היה אריה ליב, אבל על איש שהיה נקרא יהודא ליב, כתבו בר"ת מהר"ל, כאשר נראה בכל הספרים והשו"ת מעת ההיא, וא"כ לא כוון כותב המצבה על אחר משני אלה אשר נקראו שניהם יהודא ליב, רק על איש הנקרא אריה ליב בהג"מ אריה ליב במהו' זכריה.

באות כ"א היא התקיעה הגדולה והאחרונה, ובה מרבה דברים ובזיונות בלהג הרבה כבי' עמודים על המחבר אשר כתב, כי בפנקס הח"ק כתוב כי הג"מ העשיל צורף נפטר בשנת ת"פ, וכפי דברי המבקר כתוב שם, שנפטר בשנת ת"ס. ובאמת בפנקס הח"ק נקל לטעות, כי אות הסמך הוא מקולקל בדיו רב, ואין להבחין בהשקפה קלה אם הוא סמך או פא, כאשר יראה כל מעיין. ומי לא יראה רוע לבבו של המבקר שחשד את המחבר, שהעתיק בכונה באופן אחר ממה שכתוב באמת, כי לאיזה תועלת עשה ככה? ומה בצע לו כזה? ומה שכתב עוד המבקר „כי בפנקס הזה אשר הנפטרים נרשמים לפי סדר זמן פטירתם לא יפול בו הטעות“, הנה נשיב לו, כי לא כן הוא, וכמה פעמים מצאנו בו בלבד בענין זה, ד"מ ברף ע"ג נרשמים הנפטרים עד שנת שע"ט, וברף ע"ד חוזר לשנת שע"ה, וברף ע"ה נכתבו הנפטרים משנת שס"א, וכן עוד באיזה מקומות. וכפי הנראה, יד המכריז ספרים במעל הזה שלא סדר את הדפים כראוי, ואחריו טעה גם המרשים סימני הדפים. עכ"פ יראה הקורא, כי אפשר לטעות בו, ולוא שמע המבקר למצות חז"ל היה דן את כל אדם לכף זכות, היה מוצא טעם וסיבה לזכות המחבר, אך הוא לא שעה לזה כי להכריות בלבבו ודהרשיע את המחבר בכל אשה לאל ידו. ואם לא השחוק הוא מה שכתב המבקר, כי המחבר חפץ להתפאר שהוא בקי בידיעת חשבון המולדות והקביעות, ובאמת הנהו ריק מכל אלה כפי הבטחת המבקר ועל דברתו. וכל בר דעת יודע שגם בר כי רב בקי

בזה, ואין בכל אלה שום חכמה וידיעה, כי ספרי הטורים פתחים לכך
 איש אשר בו מפורש הלוח באר היטב וביאורו בצדו. ואם אמנם
 שנה המהרר הפעם בהשכנו בענין זה, אולי ספר מוטעה מספרי
 הטורים היה לפניו כאשר כבר ראינו כזאת (*). הלא גם בהערה 32
 עשה המחבר השבונות כאלה בנוע לשנת הרפסת ספר האגורה ושמה
 השבונותיו מדויקים. סוף דבר למחפשי עורות לא יועילו כל הצטדקות
 וחשובות שכעולם, כי בכל דבר תניאות ימצא, ועם ישר לב הסליחה.
 אחרי כן בא להשיג על המחבר בהערה 66 בדבר פרט השנה
 אשר בשער ספר נחלת שבעה נדפס באמשטרדם בשנת תכ"ז, והוא
 "משיח בן דוד בא", והנה אף אם גם אנכי לא אסכים עם המחבר
 בזה שכונת בעל ג"ש היתה על משיח השקר שכתתי צבי ימ"ש, בכל
 זאת חס אני ולא ארע, הכי כתב המחבר כי הגאון בעל ג"ש בשאט
 בנפש היה בין חבר בוגדים בת ש"צ שר"י, חלידה, הלא כתב מפורש
 שלא נודע אז עוד באירופא המרתו באלהיו, ואז הלא רבים גדולים
 וטובים האמינו לקול האות הראשון עד לא נגדה תרמיחו וערותו
 בקהל רב כהגאון בעל כנסת הגדולה וכדומה. מי לנו גדול מהתנא
 ר"ע אשר האמין בכזיב בר כוכבא טרם נודע לנו כי כרע שכב לפני
 הורגיו ושוא השועת אדם, ולא זה אשר יבחר ה' למושיע ורכ. ובאמת
 אחרי כל דהשוכות והצטדקות, יפלא הדבר מאוד אחרי הראה המחבר
 בהשמטות כי מקור פרט זה הוא ממכתב נתן העזתי, אשר כתב
 מדמשק לקהל מאמיניו, ובראש מכתבו כתב את הפרט הזה. וגם
 בלעדי המחבר כבר כתב כזאת החכם ר"א ראזענטהאל מהנובר בספרו
 יודע ספר (עמוד 260 סי' 1345) וז"ל: מפרט אשר נדפס על פתח
 השער "משיח בן דוד בא" נראה, כי גם המחבר הזה האמין במשיח
 שקר שכתתי צבי אשר היה בשנה ההיא והטעה את רוב העולם,
 אמנם אשר הביא המבקר מפנקס הקהלה והריינים שבסיום תקנה
 ארת כהוב: בשנת "הגואל משיח ה' בא" דפ"ק, והיא שנת תי"א,
 השכתי למשפט כי שמה כתבו את השם בשני ייורין ולא בה"א ויהיה
 פרט השנה תכ"ו ממש זמן שכתתי צבי, אשר נמצאו אז מאמינים
 גם בעירנו כאשר נודע ברור. והאות על דברינו כי לא היה זה בשנת
 תי"א, היא כי עפ"י הקביעות, היתה שנת תי"א ב"ש פשוטה, ור"ח
 מרחשון חל אז ביום ג'ר, ורא היה א"כ עשרה ימים בחשוון ביום ד'
 כאשר כתוב בפנקס, רק ביום וא"ו. אמנם גם בשנת תכ"ז לא יבוא
 החשבון על נכון, כי אז היה ה"ש מעוברת, ור"ח מרחשון חל ביום
 ו"ז, והיה א"כ עשרה ימים בחשוון ביום ב' ולא ביום ד'. ונצטרך איפוא
 לומר כי אות א' ממדת בא, איננה מהחשבון והיה זה בשנת תכ"ה,
 ואז יבוא רכל אל נכון, כי היה אז ז"ש פשוטה ור"ח מרחשון היה

(* בטורים דפוס טשערנאוויטץ ופרעשבורג כתוב כי מחזור רפ"ה נתחיל
 משנת ט"ג, והוא שבוש וז"ל ט"ז.

ביום א"ב ועשרה בו היה ביום ד'. ואם גם נחפז לקיים דברי הפרט כהעתקת המבקר ולומר בדברינו, שאות א' איננו מן החשבון, והיה זה בשנת ת"י, נ"כ לא יתכן, כי אז היה ס' נ"כ מעוברת והיה ר"ח מרחשון ביום ד"ה ועשרה בו בשבת לא ביום ד'. ומה שהוסיף המבקר, כי החתום הראשון אשר תחת התקנה שחתם: "הק' חיים בלא"א החסיד מו"ה יהודה ליב זצ"ל", הוא אחיו של הג"מ גבריאל מקראקא אבד"ק נ"ש שחתם גם הוא, "בן לא"א החסיד מו"ה יהודא ליב", הנה הזמן לא יסכים לזה, כי הג"מ גבריאל נפטר בשנת תע"ח, ומי זה יאמין כי חי ר"ג ס"ו שנה (לפי דבריו) אחרי אחיו אשר לא יצעיר לימים היה אז כנראה מזה שחתם בראש חמשה החתומים, ובטח היה הזקן שנכבדם. ולוא מצא המבקר גזירה שוה כזאת בס' "עה"צ" כי אז מצא מקום להתחולל ולהרבות לעג והתולים עד בלי די.

לחתימת בקורתו התעולל על הרב הגדול מו"ה רפאל נטע ראבינאוויץ שכתב, כי המחבר עשה מלאכתו באמונה ולמען הכיבו על פניו הביא דברים אחרים מהנוגע לבניהם ובנותיהם של הגאונים אב"ד ור"י בקראקא, ממה שמצא בפנקס הח"ק, אשר המחבר לא זכר אותם ונעלמו ממנו, וסיים: "ועתה שפטו נא, קוראים יקרים, אם לא ראוי המחבר הזה, לערו בנויפה כי ש כ ר ע י נ י א ח ר י מ לשקוד על ספרים הכתובים בשפות העמים לא לעזר ולא להועיל ולא הרבה שקידה בעצמו בפנקס הנ"ל, וע"כ ספרו מלא חסרונות והעלמות כאשר הראתי לדונמא". הנה על התרופים והבוזונות אין להשיבו, ועל כוכיו ודבתו כבר ערכנו מענה בראש מאמרנו, אך עוד לאקי מלים בנוגע לראש תלונותיו והיא על מיעוט שקידת המחבר על פנקס הח"ק. הן אמנם לא טוב עשה המחבר בזה שלא שקד על דלתות הפנקס כראוי, ונתן מקום להמבקר לרדות בו, האמנם גם בזה יש לנו ללמד זכות עליו, כי לא נקל הוא בעירנו, להשיג את הפנקס הלזה על זמן מה למשש את כל כליו ולחפש בו כראוי, ומבשרי חיותי זאת עתה אשר רק אחר השתדלות רב עלה בידי, להביט אך חוכו במעוף עין לא יותר. אך הידמו הקוראים, כי עי"ז נמצא בספרו מנרעת? כל משכיל על דבר יבין וידע כי לא כן הוא, כי מה בצע ואיזה תועלת יגיע לנו לדעת, אם היה לבעל מגלה עמוקות שתי בנות או שלש? או מזה שנדע, כי שם בעלה של הרבנית מ' אסנה בת הגאון בעל מגיני שלמה היה מו"ה פנחס וכדומה? הלא מגמת המחבר ומטרתו לא היתה לכתוב ספר היחוס ומגלת משפחות כדרך אשר הראה לנו המבקר במאמרו (או הכותב בערו) שבקי גדול הנהו בדברים כאלה וכחו גדול לחשוב הדורות לאחור ולקרוא בשם כל הנשים הצנועות והכבודות אשר במשפחות המיוחסות שבישראל, אולי יפנה אליו אחד הגבירים וידרוש ממנו במחיר, "איך" שענפיו מרובין והיה זה שכרו. אך מגמת המחבר ס' עה"צ ומטרתו היתה, רק לתת לנו תמונה חיה וקימת מפעולות גאוני קראקא ותכונותיהם, מכל הדברים אשר פעלו

על חכונת נפשם ורדכיהם, ממצבם ומצב עם ישראל בתוך העמים שכניהם וכדומה, וזאת עלתה בידו במרה גרושה ובאופן מאד נעלה, כאשר נתנו עדיהם החכמים מביני הדבר לאשורו. * ואם אמנם גם המחבר לא משך ידו מהעיר על דברים נקלים כאלה, הנה הוא עשה ככה לשלימות הענין, אך הוא מנע כל זאת מאתנו, גם אז לא חשבו לו זאת לחסרון במלאכתו, אבל להרשיעו על העלמות כאלה — אין זה כי אם רוע לב ומשפט מעוקל.

אחרי כל הדברים והאמת האלה שפשו נא, קוראים יקרים, אם טוב עשה המבקר הלז אשר הרעיש והרגיז את המחבר אודות שלש או ארבע השנות אשר עוד נשארו לו עפ"י תשובתנו, ואמרו נא, הכי בשבילן יש לנו לאבד טובה הרבה אשר הביא לנו המחבר ממטמונים? לב מי לא ירחש תודות לו על הצפונות אשר גלה לנו בהוספה לעמוד 2 (הערות ותיקונים ע' 13—18), ובהערות רבות זולתן אשר לא נודע לנו עד כה בלתו שמי' מנהן, ואלו לא נמצאו בתוכו רק דברים אלה ולא נברא הספר רק בשביל זה כבר יש די שכר לפעולתו, לכן אויב לא ברעת ידבר כי הניף ידו לקצוץ את הראש בתער השכירה וגם את הזקן יספה, בחבל אשר בידו ימודד החסרונות אשר בהספר ומן הטוב יעלים עין. וגם לדעתו, אם חשוב והרע כמאזנים ישאו יחד, אז כלי תפונה להטוב מנה אחת אפים. ומה גם כי הראנו לדעת, שצדק דברי המחבר מרוב השנות המבקר אשר רק בעלילה בא עליו, לכן נקוה, שגם הקוראים ישרי הלב יסכימו עמנו אם לא נפרד עד אם ברכנו את המחבר, כי ישנא ויעשה חיל ובל יחרידוהו² מבקרים כאלה, רק יביא לנו ברכה ממעשה ידיו כפעם בפעם.

בחתמת מאמרנו אמרנו, לספח עוד איזה הוספות קטנות לספר עה"צ אשר מסר המחבר לידנו, ובתוכן עוד איזה תשובות להערות הרב ראבינאוויץ, ונקוה, שגם הנה לא למותר התיינה.

לתולדות הרמ"א יש להוסיף² כי בס' בן רוד, השנות על מהר"ם די לינאנו, כתוב בסוף ההקדמה, שהיה ממשפחת הגאון מו"ה משה היינרלך רבו ורדו של הרמ"א ז"ל. (שזח"ה).

לתולדות ר' מענדל ר' אביגדורש. בספר עמודי גולה והוא סמ"ק הנדפס בקראקא שניו מצאתי: נתחדש ונתוסף בו הנהות וכו' הרב מו"ה מנחם בן הר"ר יצחק ז"ל ריש מתיבתא דק"ק קראקא ובנו הגאון מ' משה. (שזח"ה).

לעמוד 50. הנ"מ פייבש נזכר עוד בטו"ז יו"ד (סי' ע"ט סק"ה).
לע' 60. לפי דברי הכותב ביבליאנראפיע כל"ב (אריענטא משנת

* גם הסופר המפורז ד"ר גרעץ, ההיסטאריקער הגדול בימינו, למעין שיתאו במהדורה תנינא לח"ט מספרו קורות היהודים, שמה זיכיר לח ס' עה"ס פעמים רבות, ובנאטע מיוחדת יכבדו, להשיב על דברי השגותו של המחבר נגדו על דבר ר' שלמה קליפארט, ברוב דברים, כאשר יראה הקורא.

1848 נו, 32) היה הרב מהר"ן שפירא הירושלמי, ניסו של הרב מו"ה שלמה אהרן אבד"ק אמשטרדם.

לעמוד 73 וע' 42 בהערות. בר"מ (י"ד סי' ל"ה ס"ה) הביא זכרון גדול אחד בשם שמואל מזי"א, ונראה מזה שהוא שם משפחה עתיקה אשכנזית. ובימי יעב"ץ חתם אחר מנאטני מיץ מקיימי קמיעות מהר"י יצחק מזי"א. (ע"י שפת אמת).

לע' 78. ספר משיב נפש נדפס בלובלין עוד בחיי המחבר, ומעה הכוחב באוריענט (שם נו' 34) שנדפס פעם ראשונה מכ"י המחבר בקארעץ שנת 1787.

לע' 84. גם הג"מ מאיר כ"ץ אביו של הש"ך ידירו של הג"מ ש כתב (גבורת אנשים ל"ו ע"א): „בן נראה לי לפסוק ודלא כהשלחן ערוך“. לע' 96. בענין אסיפות הרבנים במדינת ליטא, כחכתי ככה מפני שראיתי בהקדמת שו"ת יד אליהו שכתב: „בימי חורפי נתנדלתי בק"ק לובלין ובימי היה שם בית מועד לחכמי ישראל ביריד גראמניץ מדי שנה בשנה, ואח"כ ראיתי אלהים עולים בהתועדם במדינת פולין וליטא בכמה שנים באסיפת הרועים“.

לע' 106. מדוע לא העיר ה' ראבינאוויץ על שגיאת בעל גדולת שאול אשר זכרו פעמים רבות בהערותיו שחשב (דף ל"ד) שהג"מ יעקב אבד"ק לובלין ובשנת שצ"ב אבד"ק בריסק דליטא הזכר במג"א להתוסיו"ט, הוא הג"מ יעקב שור חתנו של השר ר"ש וואהל. וכן בטעות כנה שם פעמים את הג"מ יעקב שור חתנו של השר, והוא אמנם היה חתנו של הג"מ מאיר בן השר ר"ש וואהל.

לע' 117 — 127. בס' מגדל דוד לר' דוד לידא על רות נמצא הסכמת ר' אהרן שמואל בר' ישראל אבד"ק קראקא והסכמת ר' יצחק בר' זאב וואלף אבד"ק אפמא (שזח"ה).

לע' 133. בשו"ת עבודת הגרשוני (סי' י"ח) נמצאה תשובה מאת הרב מהר" אהרן ווירמיוזא שהיה אז אבד"ק ט"יר וזכר שמה את ניסו מהו' פייכש, אך כפי הנראה אין זה הג"מ אהרן האימים. ובפנקס הח"ק (דף ק"ב) כתוב: „ונשמת האלוף מהו' שלמה במהור"ר אהרן האומים מפראנ ער"ח שבטת"ט“, ונס זה כפי הנראה איננו רא"ת שלנו, כי רחוק מאוד, שכבר בשנת ת"ש היה לו בן גאון וגדול.

לע' 159. בראש שו"ת השיב ר' אליעזר ושיח השרה להרב ר' אריעזר ליפשיץ אשר היה תלמידו של הג"מ יהודא ליב נמצא הסכמת זה האחרון: „יום ואז „אך טוב" למכ"י תפ"ו לפ"ק" וחתם הק' יהודא ליב חונה ק"ק קראקא והגל' והע"ע פ"ק שטאשוב“. והנה הרב הג"ד היה נ"כ תלמידו ומתחתו של הג"מ בנימין הורוויץ וגם הסכמתו נמצאה שם: „יוד אדר ראשון תפ"ו רקטן והצעיר בנימין זאב הורוויץ סג"ל הנקרא וואלף סירקיש מקראקא הפ"ק וואידסלוב“. (שזח"ה).

לע' 4 בהערות. במאה השלש עשרה למספרם החלו כומרי פולין לנסוע לבתי ספר הגבוהים אשר בארצות איטליה וצרפת להשתלם

שמה בידיעת חכמת הדת (עי' קורות פולין לרעפעלל ח"א ע' 345) וכפי השערתי נסבה מזה ג"כ נסיעת הבחורים לארצות האלה להשתלם שמה בידיעות התלמוד.

לע' 10. לפי"ד אב"ן רש"פ היה בבית המלך יוהן סאביעסקי רופא יהודי קראי בשם אנדרס הטרוקי אשר הכר ספרים שונים בשפת עברית ורומית. (עי' בקורת לתולדות הקראים ע' 151).

לע' 15. ה' ראבינאוויץ (סי' פ"ב) ישער, כי הרב מהו' יעקב הנוכר פה הוא ר' יעקב פולק, והיה לפי"ז עד שנת רפ"ב בקראקא, ורק אז ברח משם, וזה ללא אמת כי מענין הפסק שלו בענין המיאון הנודע שהיה בשנת רנ"ב בפראג נראה עין בעין, שכבר דר אז שמה. (עין נאטע 2 לח"ט מקוה"י לנרעין ע' XXI).

לע' 16. העונש של שכעים מארק כסף מצאנו כבר בשנת 1242 בתור גרעכמע פרידענסבוסע. (רעפעל שם ע' 516 בהערה וע"ע שם בייאלאנע 13).

לע' 31. השם קאראראנוס יש לו כפי הנראה איזה התייחסות עם שם Karantas אשר כן מתוארת עיר בצורה אחת במכתבי אלכסנדר לאריסטו מורהו הנוכר בדה"י של קארלובעק (ע' רעפעל שם ע' 71). — לע' 68. בענין קידושי סבלונות במעשה שהיה בקראקא שעליה כתב מהרש"ל תשובתו (סי' כ"א) וביש"ש קידושין (פ"ב סי' י"ט) נודע לי עתה עפ"י שו"ת מהר"ם מלובלין, שכל עקר תלונתו וחרופויו לא היו נגד הרמ"א ובעל שא"י, שגם המה הורו כדעתו להקל, אבל כונתו היתה נגד הג"מ שכנא בעל מחלוקתו מכבר. (עי' שם סי' פ"ב): „גם חששו בשביל שכבר בימים קדמונים על מעשה שהיה במקום ההוא (קראקא) יצא פס"ד מפי הג"מ שכנא ז"ל לחוש לסבלונות והחמיר מאוד בדבר הגם שנאונים בתראי שקמו אחריו, מהרש"ל ומהרמ"א, פסקו דאין לחוש לסבלונות בזמננו זה". ובסוף תשובתו: „וכבר ראיתי פס"ד מהג"מ שכנא ז"ל שחבר על מעשה דסבלונות והחמיר מאד בדבר והאריך לפלפל בשיטת ההלכה ומרוב חריפתו לא עמדתו על סוף דעתו“.

לע' 69. לראיה שארץ איטליה מכונה בשם לועז עי' מש"כ הח' רש"ל בר"ב של אריענט (שם נו' 31) ומש"כ החכמים שטיינשניידר וקאססעל במאמרם על הרפוסים העברים (ענציקלאפעדיע של ערש עט נרובער, סעקציון 2 הלק כ"ח ע' 54 הערה 32).

שם למשפחת הרופא ר"ש קליפארא יש להוסיף מס' יסוד יוסף חברו הדרשן והדיין הרבני מהו' יוסף בן הרב מהו' שלמה נכד הרופא הגדול ר' שרמה קלאפרה פפר"מ תל"ט (שזח"ה).

גם את מכתבי הרב החכם מהו' ינה"ל מאמשטרדם אשר מסר המחבר לידנו ונזכרים בראש מאמרנו זה, לא נחל מתת לפני הקוראים, כי נקוה, שגם המה ימצאו נחת כמו כמונו:

ב"ה. אמשטרדם, יום ד' ער"ח שבט שנת ה'רס קרנז לפ"ק.
כבוד החכם השלם דורש קדמוניות ערתו וסופר מגרלי שמה
ומרבי תפארתה מו"ה יהואל מתת' צונץ נר"י ש"ס וישע רב
לכל אשר באהלו יקרב.

הא לך, איש נכבד, איזה הערות לספרך הנחמד ציון עולם אשר
הצבת לזכר גדולי עורך, "ברכא דכולא בה" (ג' שהכניו הרוא יסודתו
בשמה ע"ד לשון נופל על לשון). לא מגובה לב הערכתין כי אם לאהבת
החקירה בענינים כאלה אשר מעוררי גרסה נפשי בתם לתאיה, ואתה
תבחון את דברי, הטוב מהם שימהו בגליון ספרך ואת אשר לא תמצאהו
נכון מחהו, ואם ייטב בעיניך להודיעני שגיאותי נא אל תמנע טוב ממני
ומבינתך תורני. — ראה נתתי לפניך היום ראשית פרי דרשותי בספרך
ולסי' י"ג ה' משפט הבכורה יען דברך אודות פ' מאמרי רמ"ע ז"ל
ששלמו בו ירי זרים העירו בי את אהבת החקירה עד שחפצתי לחקור
כל חלקי הסימן ההוא עד מקום שירי מגעת — ואי"ה עוד חזון למועד
להתענג ביתר הסימנים אולי בה וכה מקום הנחת לי להתגדר בו.

עוד רגע אדברה נא לפניך ע"ד חתני הרב מג"ש ז"ל לוקחי בנותי.
אחרי שכתתי לקרוא דברך בעמוד 88 אמרתי אראה נא דברי ס' שה"ג
החדש במקומם אולי משג תשיבה מוצאת לאשר אמרתי להוסיף על
דברך. שאלתיו מאוהבי ה"ו ומצאתי כי בשלשה מקומות כתב שמה
יצחק אייזק ז"ל אבי מהר"ל אב"ד דקראקא הוא בן הרב מו"ה
שמואל שמעלקא אב"ד קאוש"ה והגליל חתנא דבי נשיאה של הגאון
רשכב"ה מו"ה יהושע ז"ל אב"ד קראקא בעל מגיני שלמה ז"ע (ח"א
א' ק' מ"י רי"ח וש' ק"ט וכאות אל"ף עשה גם מה' יצחק אייזק ז"ל
לאב"ד בקראקא וערוך נא סדר היוחסין באות יו"ד מול דכריו באות
שי"ן!) וא"כ נמצאתי מכניס הבן במקום האב (ע' הערתי לע' פ"ח
מספרך), אך נאמנה עדי התימת יד מהר"ל ז"ל בהסכמתו לס' מג"ש
מדברי הספר הנז' אשר כתב עליו אוהבי על פי משפט המבקרים
(המזכיר והצופה): "הוא מלא כלו קמשונים, כמו פניו חרורים מלא הבלים".

עוד מצאתי כתוב (שה"ג להג"מ חיר"א ז"ל ח"ב פ' 95), שהרב
פני יהושע מפרש הש"ס ה"י, "בן בתו של הגאון מו"ה יהושע מקראקא"
ולפי"ז אביו מו"ה צבי הירש ז"ל יבא גם הוא במספר חתני הרב מג"ש
ז"ל, אכן כאשר ראיתי בהקדמת פנ"י ס' נשים שכתב על הרב ההוא, אבי
אמי רב ת"א אז בינותי, כי אין שם מקומו ואם היתה בת הרב ז"ל
אם אב מהר"ם ז"ל או אם אמו לא ידעתי. קנצי למלי ויהי נא התורש
הבא עלינו, חללה וראש" לפדיון נפשנו כנפשך ונפש מוקירך ומכבדך
דו"ש יעקב נפתלי הלוי ס"ט.

"עיר הצדק" עמוד 82 ועמוד 92 מהערת הח' שה"ה
בסוף הספר עמוד 73. חס אני ולא אדע, מה ראה הח' המעיר, להטיל
ספק בפ' מאמרי הרמ"ע ז"ל שהוציא לאור מה' משה בן מה' שלמה
בשנת ת"ש דוקא שאולי עליו כיון נכד הרב מג"ש ז"ל בהקדמתי

לשו"ת פנ"י ח"א עד אשר יאמר, שיש להעריכו מול פי הרב מוהר"י ז"ל הנמצא בכתובים באיקספורד (כי רד"א נזכר בשתי רשימות ספרים ואין אנו צריכין לעדותו של וואלף). המפני שמו, "יואל משה" שמספרו עולה כמנין יהושע ע"ה? הלא כתב מ"ה געץ שם, "והרפיסו מחדש" אשר פי' לדעתי מקרוב וא"כ יותר מסתבר להסתפק אם כונתו על פי יד יהוד' שנדפס בשנת תנ"ח. אבל באמת לא זה ולא זה לקוח מפי הרב מנ"ש ז"ל כי מו"ה יהוד' ליב ב"ר שמעון ז"ל (במנצא שמעתי מכנים אותו ר' ליב אניש) הוא מפתחו והוא רבה איתו והשתמש בו בכתמות היצוניות אשר וראי לא שלטה בהן יד הרב מהר"י ז"ל ופי' מו"ה משה במ"ה שלמה הלוי ז"ל כתבו מפי מורו מו"ה ארי' ליב מלכוב (ע' ר"ת בראש הספר אות כ') ז"ל שקבל מפי מו"ה יהוד' ליב במו"ה משה אהרן שמואל ז"ל שחבר פ"י על מאמר עולם קטן ושאר ספרים, הוא "מהר"ל ב"ק" ר"ל מו"ה ליב בעל קבלה אשר ממנו נמצא בכ"י "ביאור ארוך ויפה" על ע"מ בתוך ספרי רד"א ז"ל (Q. 1016) ובדפוס: פתח עינים פי' על מאמר ע"ק הנז' וס' זיו שרי פי' על מאמרי רבב"ח ע"ד הסוד (שם Q. 860, 1056) והאחרון גם בלונדין ור"י צעדנר מכנה את שם המחבר "קרעמניץ". — המוציא לאור הזה גדה לנו את מקור פירושו באמונה (וע' הסכמת מ"ה מנחם מענדל במ"ה יצחק ר' אביגדורש אב"ד ור"מ בפפד"מ) וכל מה שהוסיף משה מדעתו שם בעליו עליו ואין כאן מקום כלל לחשוב, שנתלבש בטלית שאינו שלהם מתלבשות (!) אבל אני איש משה עני מאוד רשמתי הכל ממי הם יוצאות" אולי שם רמז על פי' הרב פ"י ששמוהו אחר עטרה לראשו. וראה זה מצאתי בהקדמת פי' יד יהוד' שכתב שם: "זאת ועוד אחרת חפצתי להודיע, שבהיותי עוסק במלאכת שמים זו בא אמי האלוף הדיין כהר"ד יואל יצ"ו ובידו פי' כתוב על מאמר חקור דין מיוחד למקובל אחד שממנו לוקח הפי' הקצר שכבר נתפשט כרבים" ולשון זה נראה, שר"ל שנדפס במ"ש לעיל מיני': "מאמר צבאות ה' ויונת אלם שזכו בו רבים" שפירושו שיצאו לאור בדפוס, אך נראין הדברים שכונתו על פי' מהר"ל ב"ק שממנו שאב בעל יואל משה, אשר הוא והרב יד יהוד' בני עיר אחת היו. ידע, שנמצא עוד ס' עשרה מאמרות ד' קראקא (רד"א Q. 893) חקור נא עליו בעירך אולי נמצא בו איזה פירוש, הגם שזמן דפוסו (שנת תט"ז) איננו קרוב לזמן כתיבת הקדמת מ"ה געץ ז"ל הנז' אשר על כן רחוק הדבר שעליו כנן החכם הזה את חציו, והיום הראית לדעת, כי גם בדבר הזה לא יצאו רושמי הספרים ומבקרי תולדותיהם ידי חובתם שאלו נמצא כתוב דבר מה על הענין הזה ברשימת רמ"ש הגדולה והמלאה לה אמיר לא ה' החכם שזח"ה מעלימו ממך.

עמוד 82 בראשו: בתשו' פנ"י ח"א א"ח ס' מ' לא מצאתי שום זכר מזה, אולי צ"ל ס' ה' ורבריק' כאן אינם עולים בקנה אחד עם

מ"ש בעמוד הסמוך, שהרב שמר דרך מורו ז"ל, "לחת מעינו רק בתורה הנגליה ובה הגה יומס ולילה" ובאמת פליאה דעת ממני, איך יאמר על איש אשר הקדיש כל עתותיו להחלק הנלוו מתוה"ן: "כי כל רו" מסודות דקבלה, לא אניס לי".

עמוד 84 שורה י"ב וי"ג: יש להעיר על דברי הרב ז"ל בראש תשו' י"ד לא"ח בפ"י ח"א. והנה מב"ת רודף אחר היתר כמשפט ליראי ה' ולחושבי שמו כח דהתירא עדיף והתורה חסה וכו' וישר חילך אריה".
עמוד 86 שורה א': צ"ל: ס' חבורי לקומים... הנעתק בס' בכורים וכו'.

עמוד 87 שורה ט"ו: לא הבינותי מה רא' מזה שלא פלפל גם בהלכתא למשיחא ומה יקר יוסיף בזה להרב ז"ל? וכי הר"מ ז"ל מבוחר פלוסופי עמנו לא הראנו גם באלה ההלכות את ירו החוקה?
עמוד 88: "הראש והנגיד מה' אנרהם סג"ל" כנ' היה אבי הרב מה' שמואל ז"ל "חונה בק"ק רישא נכד הגאון המחבר ז"ל" החתום בתוך רבני ד"א מסכימים על הדפסת ס' מגיני שלמה ביום ב' י' השון ת"ס בועד יערסלב. — בת הרב סג"ש ז"ל היתה נשואה למה' יצחק אייזק ז"ל אבי מ"ה יהודא ליב אב"ד דקראקא הנו' בספרך ס' כ"ב מסכים להדפיס ס' מגיני שלמה ביום א' ד' כסלו תע"ב. פה ק"ק שידלוב" וחותם, הק' יהודא ליב בא"א הרב מוה"ר יצחק אייזק ז"ל חתן הגאון בעל המחבר ז"ל הנ"ל" ואשר על ראש הסכמתו כתוב "סו"ה ליב אב"ד דק"ק קראקא נכד בעל המחבר ז"ל" ועלינו לברר אם היא בת שלישיית להרב ז"ל או אחת מהשתיים שזכרת, אשר אורי היתה נשואה לכמה אנשים, ועתה אתה תחזה מה שיש לחוסף על דבריך בעמוד 160.

עמוד 90 והערת הח' שוח"ה כסה"ס עמוד 73 חזרת בך ממ"ש בכורים ב' י"א ומ"ה זעליג מרגליות, א' מרבני הזמן הוא" כתב עליו גם הוא, אב"ד דק"ק קראקא, העתקת דבריו בע' 85 ובעמוד 89 ואולי עוד קצת ראוי מתחמתו, חונה בק"ק קראקא * (פי' ח"א אית ס' י"ד) ומה שהבאת ממ"ש בראש ההסכמות בס' עמק המלך אולי יש לדחות כי ס"ה ליב מגלונא ז"ל כתב בהסכמתו לשו"ת פניי. שהיה (ר"ד: המתבר) ר"מ ור"ג ומנותחו כבוד בכרכא דכולי ב' בעיר מלאה חכמים וסופרים ק"ק קראקא יע"א" ובהסכמתו לס' מג"ש כתוב לאמור: "שהיה אב"ד ומנותחו כבוד בכרכא וכו' ק"ק קראקא יע"א". בס' פתח עינים (מ"מ לס' הזהר והתקונים) נמצאו "הסכמת הגאונים" ה"ה הרב תי"פ בראש חותם שמו בלי שום היספיה, אחריו הרב מג"ש ומסיים חתימתו "חונה פה ק"ק קראקא יע"א" ולאחרונה יוצא, בעקבי הגאונים, "הצעיר חיים מנחם מן בן לא"א הר"ר יצחק מק"ק ווינא, ומכ"מ אודה לך כי נראה הדבר תמוה שישתמשו שני מלכים בכתר אחד.
עמוד 91: ס' מגיני שלמה נרפס בשנת תע"ה (עתה) ושנית

בשנת הק"א בוויניציאה. בס' פני יהושע (למה חתוב מלה זאת ע"פ המבטא המשובשת רבני פולין?) ח"א נכדו תשובות דשייכי לכה"מ לפני השו' דיני אה"ע. מ"ה גען כתב בהקדמותיו לשני ספרי זקנו הרב ז"ל שהיה בידוקמ"א תשובות וכמספר הזה נמצא בכ"י רד"א (Fo 763) ולפי דברי הרשימה משנת הקמ"ב, "שלא נדפסו עד עתה" הו' מקום לומר, שהנדפסים אינם בכלל ואין נראה כן מדברי מהר"ג הנו' "כי זה הוא חלק ראשון כי יש לי עוד עד קמ"א שו"ת" (הקדמת פני וע' גם הקדמתו לס' מג"ש שהוא הס' הנדפס ראשון) וח"ב הנדפס בלבוב לא זכיתי ערן לראותו.

עמוד 79 והערה 47: בשו"ת פ"י ה"א סי' א' לא מצאתי שום הוכחה, שהיה לומר חורה בכתרותו בעיר לבוב. וע' בסוף סי' ה' לא"ח, "וכן בלבוב ובכל מקום שהייתי" וכנ' כוון בזה על הימים אשר בהם נהג נשיאותו שם.

עמוד 92 סי' ו' וסי' ח' ע' שם י"ד סי' ב' בראש התשובה ובדבר קונטרסיו הנה במקום שציינת במס' פסחים שם תראה שהפלוז בהלכתא למשיחא לא רחוק הוא ממנו, ובשבת דף ע"ד לא מצאתי זכר למו. בכתובות ע"ו כנ' הוא בעניני הזקה. שם דף פ' (כצ"ל) כנ' הם הדושי' ליבמות אשר מהם לא נדפס במג"ש רק ענין אחד. התשו' שזכרתי היא ערוכה אל מחותנו מ"ה צבי סג"ל, הוא בל"ס האב"ד דמעזריש שהזכרת בעמוד 89, וכנ' הוא היה ממשפחת חתנו מ"ה אברהם סג"ל ז"ל.

כ"ה. אמשטרדאם, מש"ק ב' אדר ראשון, רני עקרה" לפ"ק.
 כבוד החכם השלם דובר צרות וסופר מהיר מ"ה יחיאל מתת' צונץ יברכך ה' את לחסך ואת מימך, וימלא את מספר ימך!
 בשבוע העבר הכינותי הערותי לס' י"א מספרך (מהר"ן שפירא ז"ל) והיה ברעתי, לשלחם לך ע"י הר"א פמיזט יצ"ו מ"ס בעירך, יען לא ידעתי אם בא טכתבי הראשון על נכון לידך, וכאשר שבעת' ענג היום בראותי השוכחך מובאת לי, אין עוד הכרח, לטרוח על איש לא ידעתי מתמול שלשום. ערבו עלי דברך ע"כ אשתעשע בהם אך לא אתהלך ברחבה והמעט אשר שמתי. בפי עמי להשיב על מקצת דברך הנה הוא לפניך בדף השני וממך ראיתי וכן עשיתי להשיב אותותי אותיות. גם היום שמתי דברתי רק על פ"א מספרך ופליאתך בסוף מכתבך כבר ראתה עיני טרם הולדה וע"כ הקדמתי לה ישוב בדברי הראשונים ובעז"ה עוד ידי נטויה, ללקט בין האמרים האחרים וכאשר ראיתיך אוהב אמת בלי משוא פנים לילידי עשתונותך נכון רבי בטוח, כי דברי יהיו לרצון לפניך ולא תכלימני. — מ"ה ראובן דוד טעבל אבי מהרנ"ש הירושלמי אולי הוא מחבר ס' שבעים חמרים הנדפס בשנת שפ"ו בקראקא (רד"א ק"א 204)?
 מוקירך ומכבדך דו"ש יעקב נפתלי הלוי ס' ט.

א), מה שאמרתי בהערתי הראשונה, שאולי כוון בעל יואל משה בהקדמתו על הפי' אשר לקח מכתבי הרב מנ"ש ז"ל, לא נראה לי, כי לפי מ"ש מ"ה געין ז"ל, 'שהרפיסוהו, מחרש', רחוק הרבר, שהיה הכ"י ההוא נדפס כבר לפני שנת ח"ט ועכ"פ נראה מדבריו שהעתקתי-שם, כי לא הי' דרכו, לבזו חיל אחרים ולתחו עטרה בראשו. ידע, שלפי דברי בעל שפת"י (פ' 104), מ"ה [משה] אהרן שמואל קרעמניץ, אבי מהר"ל ב"ק ז"ל, חבר ס' נשמת אדם הנדפס בשנת שע"ז בהנוואה ובשנת תצ"ב בוילמרשדורף. ידע עוד, כי נמצא פי' על מאמר עולם קטן למ"ה מאיר במ"ה חיים אייזן שטאט הנדפס בשם נר למאור בשנת תל"ה בוילמרשדורף (רד"א ק"ו 1500 ורשי' בריטיש מוזיאום ע' 530) ולא ראיתיו עד הנה. — ב'), אני לא אחלוק עליך, שהיו גדולים מגדולים שונים אשר ידיהם היה רב להם כסתרי תורה אף שעסקו רוב ימיהם בנגלות, אך גם אתה תודה לי, שרבים יהיו עמדי שיחמחו לשמוע על מי שמשים את מעיניו רק בנגלות ובס' יהגה יומם וליילה, שכל רז מסודות הקבלה לא אניס לי'. לא לאהבת הנצחון כפלתי דברי אלה, אכן אמרתי, אולי עי"כ יהיה יותר קרובים אליך ותגיה אמרותיך שלרעתי רחוקות הן פה מן הריוק. — ג'), הנה פלפול בדעות בענינים כאלה מוזר לי ועי"כ קצרתי מאוד בהערתי ההיא, אך עתה עצור במלין בל אוכל, כי מלבד שכל הנה ודבור בדברי תוה"ק הן לעיון לבר הן להלכה למעשה אשר מנמת פניו אל האמת בכלל במצות ת"ת ועי"כ הוא לעזר ולהועיל בזה וכבא, תמה אני על חכם כמוך דורש רשימות ימים שעברו וחוקר קדמוניות, אשר לא תבא נפשו בסוד אלה מרבי ההשכלה שאין כתם אלא בפה פעור לבלי חק וכל יתרונם לשון מדברת גדולות ומרבי ההסכלה יקראו כאמת, וכי חכמי עם ועם לא נשאו ונתנו בלהג הרבה ויגיעת אבשר הכותב ועיני הקורא על ענינים קלי הערך אשר היו בימי עולם תהו ובשנים קדמוניות שאפילו קיץ קטן מדברי רז"ל להר גבוה יחשב נדמם ודא לכבוד יחשב להם, ולחכמינו כל עיון ומו"מ של דברים שאיננו לתכלית המעשה אשר יעשו בנ"י לא תהיה לתפארת? אורה ולא אבוש, כי קצרה יד שכלי מהבין זאת.

עמוד 53 שורה ה': לפי דברי הרב חיד"א ז"ל. (שה"ג ח"א נ')

34. צ"ל "שמונה" שר"י".

עמוד 55 שורה ח': צ"ל אופן קי"חוע' גם אופן ה', ובאופן קי"ז

הוזכרו דברי הר"מ ז"ל בהקדמת ס' הי"ד.

עמוד 57 שורה ד': וכ"כ בנו מ"ה משה בהקדמתו: "לשמוע

שריקות עדרים, ירד שריר ל"אדירים, עדרי חברים, גדולים חקקי לב

אבירים, והוא ישב כמלך בגדוד להלעיטם ממעדני יערת צוף וכו' העיר רבתי, ברת ופלתי, ר"י ונשיא".

וכן בדברי המרפ"ס מ"ה מנחם נחום במ"ה משה מיוזלש: "הגאון נ"י ע"ה פ"ה שהיה ר"מ

ור"ג גאה דורש ונאה מקיים, וכבר בראש הקדמתו כתב מ"ה

שלמה ז"ל בנו הכבוד: „ריש מתיבתא וריש גלותא” (ומה שהעסקת בשורה ז' היה לו ל"ל טעות הדפוס הוא וצ"ל נתן ה' לו וכו'). אמנם אודה ולא אבוש, שלא ידעתי, איך יאמר על ראש"י ישיבה לבד „ריש גלותא” ותואר זה יתכן על אב"ד אשר הוא באמת ראש גולת ישראל בעירו וזו השלטון, למשול בעמו ולשפוט בין איש ובין רעהו, וגם תואר „נשיא” יותר ראוי לאב"ד בימים ההם (אולם ע"פ דברי הרע"ב באבות (פ"א מ"ד) יש לומר, כי דוקא מדברי מהר"מ יש ראי' שלא היה אביו ז"ל אב"ד.) — ויש להשיב לב על דברי מוהר"ש (שם): „לו היה העוז והממשלה, בעיר ואם קק"ק המהוללה”, ודע שבשער הספר כתוב: „ר"מ ואב"ד רקק"ק”.

עמוד 58 שורה י"ד: גם המפתחות מעשה ידיו המה ככתוב בסופן: „ותשלם המלאכה אשר עשה שלמה בשנת הנאון המחבר מ'ה"רר נ' תן ש'פירא ז'ל” (מספר האותיות המנוקדות עולה שצ"ז) וע"ז רמז בסוף הקדמתו: „גם כללי הספר להבין וחקרה” — שם שורה כ"א וב"ב: „חתן השר והטפסר מהו ליוז ש"ן, ” מי שמע כואת? ידי המדפיסים היו בעוכריך, כי הם השחיתו והחליפו אות גז"ן פשוטה שבדפוס הראשון והשני של ס' מג"ע באות צד"י פשוטה הדומה לה, (ומהר"מ בן הרב ז"ל כתב בסיום הקדמתו: „חתן הקצין והראש השר והטפסר כהר"ר ליוז ש"ן” ר"ל ש"ח"י נצח (ע' צונץ „צור נעשיכמע” ע' 313) ולא ירדתי לסוף דעת מדפיסי דפוס שבידך שבמה יפה כחו של חותן מהר"מ מחותן אחיו הגדול שמהר"ש, גם הוא חתם הקדמתו חתן החסיד הקצין והראש כמהר"ר פייבש ש"ן מק"ק ווינא (ועפ"ז יחוקן בספרך עמוד 57 שורה כ"ה) ולא עשוהו לש"ן. עמוד 59 שורה ב': קשיא רישא לסיפא! בראש העמוד כתבת „וחתנו השני הג"מ ישעי' מהילדסהיים” ובסופו נמצא „וחתנו אבי זקני הג"מ שלמה מהילדסהיים”! ותפוס לשון ראשון כי כ"כ בדברי מג"ה ס' מג"ע (בסוף הספר): „וראחרון נכבד וחביב האדוף התורני הדיין המצויין חתן המלך הכבוד (!) מוהר"ר ישעי' ”. — שם שורה כ"ד: יש לתת לב לדברי מהר"ש בהקדמתו: „חצב עמודי' שבעה וחמה בכתובים דרושים יקרים, כל התורה מראש ועד סוף בהם נדרשים ונאמרים” ועוד שם: „שלשה המה מטיבי הלכות נחצבות, בהם הראה חריפותו ובקיאותו ועומק שכלו הרחבות, כל התורה בהם מורכבות, שלשה אלה נפלאות ונשגבות” אשר נראה מהם, ששבעה מחבורי הרב ז"ל היו בדרוש ומשמונה הנתרים (אשר אולי כלם היו בהלכה וע"כ הפריד ביניהם במ"ש „חלק לשבעה וגם לשמונה מסודרים”) היו שלשה בשו"ת בהלכות המורות הנזכרות שם.

עמוד 60 שורה ב': בד' קראקא אשר לפני לא נמצאה הקדמה לחתן הרב ז"ל ולא מצאתי זכרו כ"א בדברי המגיה הנז' שכתב שמ"ה שלמה שפירא ומ"ה ישעי', נדב לבם אותם בחכמה להביא מלאכת הקודש למלאכת הדפוס” ובו בחרו „האלופים הג"ל להגיה את הספר”.

שם שורה י"ב : כבר נרשם שם אות ב' 113 ביתר דיוק. שם שורה ט"ו : הספר עצמו מורנו, שבעל מבוא השערים יסרו כי בן כתוב שם (כ' ע"ב מד' וויניצאה) „ואני הכותב שמעתי מאבא מורי רבי שמשון ז"ל וגם שנות הדפוס (של"ה ושמ"ג, רד"א קווארטא 7—1626) יוכיחו, כי לא מילידי הרב מג"ע ז"ל הוא.

עמוד 60 שורה ט"ו : „והוא מאוחר הרבה מזמן בעל מג"ע" הרב ז"ל מת בשנת שצ"ג (ורלא כמ"ש בשה"ג שם 35) ומהר"ן שפירא הירושלמי (כן כנותרו על אשר אוה הר ציון למושב לו ומשם בא בשליחות מצוה לערי איברופה, ואיפה מצאת, שהלך בדרך כל הארץ „כנסעו לאה"ק"?) הדפוס שנים מספריו בשנת חט"ז. — שם שורה י"ט : „מבלעדו נמצא עוד רביעי, ס' טוב הארץ, יין המשומר (נזכר בהערת ההכס שזח"ה ע' 72 ומצת (כצ"ל ר"ת : מזוה ציצית תפלין) שמורים כלם בני אב אחד, מ"ה נתן במ"ה ראובן דוד (טעבל) דיין בקראקא הם ובהקדמת מז"ש כתוב לאמור : „בהיות, כי זה שנים התבוננתי, כאשר ספרי טוב הארץ כוננתי וכבר כתב הרב חיד"א ז"ל (שם ח"ב ט' 4), שם טוב הארץ, חברו הרב מצ"ש, ומכ"מ לפי מה שאכתוב להלן צדקת במקצת שנמצא עוד רביעי בשם זה. — שם שורה כ"ו : מג"ע למ' ואתחנן נדפס בשנת שצ"ו (המחבר נתן בן מהר"ר שלמה). ושנית בשנת תנ"א בעיר פיורדא ובד' הזה נדפסו המפתחות בסוף והסבים בו דברי המדפוס והמניה, הוא „השפל והקטן שכתלמידי הנאון הרב המחבר ז"ל שמואל רקמן בלא"א מ"ו החסיד מוהר"ר יצחק ז"ל ה"ה איש אפטא נקרא ר' שמואל הרעזלש." עמוד 61 שורה א' ע"ד ר' : במח"כ הגדלת לדבר בעמוד הקודם ונבשרת ולפי ג' מרשימת ספרי הרב ז"ל אשר סדרת צא תאמר לו כי לפי דברי הח' ר"י צעדנר ז"ל (אשר למראה עיניו שפס ולא הלך אחר רושמי הספרים) ברשימת ספרי בריטיש מוזיאום מוציא לאור ס' הזר בשנת שפ"ג בלובלין מה' נתן במה' יצחק שמו. וכבר נראה מדברי מ"ה אהרן זעליג מואלקאו במ"ה משה ר' הללש מבריסק דליטא בהקדמתו לש' חבור עמודי שבע (קראקא שצ"ה), שכתבה בשנת שצ"ר אחד מלאח לו שבעים שנה „הגורף" „בעל ההג"ה י"ץ בזוהר ר' לובלין" שאיננו הרב מג"ע ז"ל ועתה ראיתי באוצר הספרים אשר הניח אהריו אבי אמי ז"ל ס' הזר ר' לובלין ומצאתי שחתם שם המניה בתוספתו להקדמת הזר (ר' קרימונא?) : „הצעיר נתן בן הנאון מוהר"ר יצחק שפירא ז"ל ה"ה." ואולי הוא בן דוד הרב ז"ל שנפטר בשנה התיא כמו שכתבת בעמוד 56. וגם במחזור (ס' ד') יש להסתפק, אם חלו בו ידי הרב מג"ע ז"ל, כי ברשימת ספרי רד"א הישנה נמצא ברף כ"ה א' : מחזור מכ"ה עם ביאור מהר"ן שפירא לובלין שמה"ה ואם כן יתוסף לנו „מופת תשיעי" בתבל שא' יבאר המחזור בשנת צאתו לאור עולם. ואם גם לא אכחיד האמת תחת לשוני, שברשימה השני' לא נזכר על דפוס זה (Fo. 1051) שם

מהר"ן שפירא ז"ל, עכ"ל מידי ספק לא נצא כל עוד שלא ראינו גוף הספר, ובשתי הרשימות נמצא מחזור עם ביאורים והגהות למהר"ן שפירא ד' קראקא שעיו (Fo. 3501). ואין אחריות דבריו על ס' שפת"י כי שם כתוב: „הג"מ נתן שפירא" לכד ומי הגיד לך, כי בן שלמה הגהו?

שם שורה ז': נ' שחסרה מלת „נרפס" לפני „בקראקא" ונמצאת הסליחה היא בין כפרי רד"א (Q. 1595) ומ"ש ברשימה הישנה (ל"ג א'), פראג" גראה טעות.

עמוד 62 שורה א' (וע' עמוד 60). — בין ספרי רד"א נמצאו נ' כ"י מפי' מהר"ן שפירא על הטורים (קו' 57*569-568) (ומספר 255 שהצבת בין ח"ע לא ידעתי פרושו) ולפי הרשימה הישנה (כ"י, ב' א') ה' קובצים. אך מי הגיד לך, כי מעשה ידי הרב מג"ע המה? הלא גם מהר"ן בעל מבוא השערים חבר באורים כאלה כי כן כתב בפ"י כהמ"ו (י"ח ב' מד"ו): „וכבר הארכתני בזה בחירושי בס"י כ"ו בטור אורח חיים".

ב"ה. אמשטרדם, יו' ד' י"ד אייר כ"ט למב"י תרל"ה לפ"ק.
ד' יתן אומר, לברך בימי העומר, את כבוד החכם היקר הובר חבורים מחכם כ"ש מ"ה יחיאל מתתי' צונץ נר"י. אגרותיו הנחמדות מן תענית אסתר ועש"ק אחרי (כצ"ל) הגיעוני לנכון וזה ימים רבים כבר טוכנות בידי הערות שתים לסמן כ"ב מספרך (תמצאן רצופות אל מכתבי זה) וימי המועד הקדוש שעע"ל והקודמים להם לא נתנוני להוסיף עליהן ואי"ה אצפה לקחת מועד להתענג עוד בתכורך היקר ואם יהנני ה' חדשות לא אעלימן מאתך. אך בל"ג וכלי הבטחה כי עוד ענינים אחרים לנגד פני ולא בכל יום אוכל לבא שערי „עיר הצדק" אשר בנית לתלפיות. — והנה אף כי ראיתך מהקדמת הרב מהר"ל ז"ל לס' ברכת יעקב על היותו כבר בשנת ת"פ אב"ד בעירך הוכרתי לקחתה מתחת ירך, בכ"ז נתאמתו דבריו ממקום אחר כי כן החם בהסכמתו לס' פועל צדק להג"מ ש"ך ז"ל (ד' יעסניץ ת"פ) ביום ב'. כ"ד אדר ראשון פת"ל „יהודא לויב חונה בק"ק קראקא והגליל יע"א". בספר הזה נמצאה גם הסכמת בנו מ"ה יהושע ז"ל „הנמשך אחר אביו . . . כבוד א"א הגאון נר"י" וחיתם „ביו' ב' כ"ד אדר ראשון פת"ל הצעיר יהושע הח' פה ק"ק שידלוב ואגפיה".

ועתה אשיב בקצירת האומר על דבריו מיום ה' לס' ויקרא: „לא כאיש רוצה להעמיד דבריו בכה וביד חזקה בעבור כי כבר יצאו מפיו ולא יוכל עוד להשיבם ריקם" (כדברי הרב שי"ר בח"א מברם חמו מכתב י"ב הנודע לך בלי ספק) כי אם לאהבת האמת ולמען הוציא משפטה לאורה:

א'), אף אחרי דבריו, שאין לבנות מאימה על יסוד התוארים הכתובים בספרים ומה גם בשעריהם, עומד אני במקומי ואומר,

שיש לשים לב לרברי הרב מ"ה שלמה ז"ל בהקדמתו לסי' מנ"ע, שהיה לאביו ז"ל העוז והממשלה בקק"ק אשר לרעתי לא יתכנו אם הי' ראש ישיבה לבד. —

ג), אנכי לא מצאתי בשה"ג, שמהר"ן שפירא הירושלמי ז"ל נלב"ע בדרך בנסעו לאה"ק ת"י משם ובספרו מדבר קדמות שהביא שם לא כתב הג"מ חיד"א ז"ל כ"א שנח נפשו' דרב בעיר דיניו, ובדבר ס' טוב הארץ כבר העירותי, שכתוב בשה"ג, שיסרו בעל מנ"ש וא"כ חוסר ספרי הרב הוא ז"ל לא מנעך מראות האמת בזה.

ד), הלא אמרתי לך, שבעיני ראיתי ס' הזהר ד' לובלין והעתקתי לך חתימת בעל ההקדמה וא"כ אין עוד מקום כלל לספק, שאין מקומו בין ספרי הרב בעל מנ"ע ז"ל, וכבר אמרתי אני בלבי בראותי בקרת ספרך במזכיר, שמן השמים הטו אדיך חסד שלא היתה השעה פנוי' לרמ"ש"ש מבקר המבקרים ואלו מדד לך לפי דרכו לא הי' אוחו במדת קונו לקצר וכו'.

וקנה הכל כ"ה יאריך ימים וירבה שנותיך כנפשך ונפש מבכרך ומוקירך יעקב נפתלי הלוי פאן בי מא ס"פ.

עמוד 160 שורה י"ג: "יבשנה האחרונה הסכים הסכמת מ"ה יהודה ליב בם' ברכת יעקב על ח"מ (לכוב תקמ"ו) כתובה ביו' ר' לסדר שופטים ר"ח אלול תש"ג לפ"ק".

שם שורה י"ח: "רק משני בניס", ואני אוסיף את השלישי ומ"ה יהושע שמו והוא מלא מקום אביו הרב ז"ל בק"ק שידלוב. ממנו נמצאה הסכמה בספר זרע בירך שלישי על מס' ברכות ובראשה כתוב לאמור:

"הסכמות (!) הרב הגדול מהר"ר יהושע שהיה אב"ר בק"ק שידלוב שהיה ממלא מקום אביו הגאון מ' יהודא ליב זצ"ל אתר שנתקבר אביו לק"ק קראקא".

וממ"ש "שהיה" נראה, שבעת הדפסת הספר כבר הלך לעולמו. ורע לך, שבספר זה יבוקשו מקום ושנת הרפוס ולא ימצאו. ור"י צעדנר ע"ה כתב (רשימת ספרי בריטיש מוזיאום ע' 92) כמסתפק "ספר"א ת"ץ?" ולענין מקומו לרעתי אין כאן ספק, שאותיות מוכיחות ורברי המחבר מעידין שכתב: ליסע אתי לבית הרפוס לק"ק פראנקפורט דאדרה להרפים ספר הלז" וכ"כ בא"ח נ"י 1243, אפרי"א בלי ציון השאלה, ולענין שצתי וראי שלא כן הוא יען נמצאת שז הסכמת רבנים מופלאים דייני' קורמין (!) דקהלתינו ק"ק קראקא יצ"ו חתימה ביו' ב' כ"ב טבת תצ"א לפ"ק".

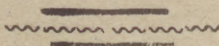
ואל תהי חקירה זו קדה בעיניך כי לו ידענו שנת דפוס ס' זה על נכון אולי הי' לנו לחועלת לרעת נס שנת פטירת הרב מה"י"ל ז"ל שכבר הלך לאור באור החיים בעת היא כנראה מר"ת

"ז"ל" שהוסיפו על שמו.

עור נמצא שם זכר הרב מהר"י ז"ל בראש הסכמת אביו הרב ז"ל (השוה להסכמת הבן בחסרון זמן הכתיבה) ושם נאמר: "הסכמה של הרב הגדול מ' יהודא ליב שהיה אב"ד בק"ק שידלוב כשנתן הסכמה הנ"ל ואח"כ נתקבל דק"ק קראקא וציוה לכתוב לבנו הרב מ' יהושע נוסח זה והוא בא בח"י על החתום". והא לך שמות החתומים על "הסכמות (!) הרבנים מופלגים מעיר ואם בישראל בת (בית?) דיינים הראשונים מק"ק קראקא יצ"ו בצירוף הדרשן (!)" (כ"ב בראשה): מ' יהושע במ"ה שלו' שכנא כ"ץ רב"ד דק"ק קראקא יצ"ו, מ' משה דרשן דק"ק קראקא, מ' ירוחם במ"ה יעקב מרדכי דייכש זצ"ל, מ' יחיאל מיכל בהמנות החסיד המפורסם מ' שלמה ז"ל מקראקא ומ' יקותיאל ליפמן במ"ה יעקב זלה"ה מיוזש, ואולי יש להוכיח מהחתימת מהר"י כ"ץ ז"ל רב"ד דק"ק ששמש בין מלכא למלכא בהיות שהרב מהר"ל ז"ל כבר נאסף אז על עמיו?

ובאשר אמרתי, שיערב עליך, לשמוע מה שקרה את הרב בעל ז"ב שרישי ע"י אנשים אשר הביאו את דבתו רעה אל הרב מהר"ל, אעתיק לך מקצת דבריו בפתח ספרו: "אלה דברי המחבר להרוי ידוע לכל, שכתבתי הסכמה של הרב הגדול מהר"ר יהוד' ליב שהי' אב"ד בק"ק שידלוב באותו פעם ואח"כ נתקבל לקראקא והגליל. אוחו הסכמה הנ"ל כתבתי בדמעות נוכרתי שנהפוך מאוהב לאויב אחר שנתיים שנים (!) קבל רשון הרע עלי איך שאני מחבר ספר על הפוסקים ואני דולק על התרה שכתוב ביש"ש בב"ק התרה על המשפחה שיצא קול עליהם שנלדים מאח ואחותו שנשאז זה לזה ולא הכירו זא"ז כך יצא קול ורש"ל ז"ל נתן להם התרה לבא לקהל כנוכר ביש"ש בב"ק הנ"ל ואני כותב עליו שטעה מיד נרפך לאויב שדי ואנכי לא ידעתי מן מלשינות הנ"ל שאמרו עלי בפני הגאון ובעת הנ"ל נהעורר לבבי ליסע לבית הרפוס להדפיס חבורי שלי או על הפוסקים או על גפ"ת או על כל מדרשים חמוה במ"ר והנחומא ועקמתי דרך כדי לעכור דרכי בק"ק שידלוב לראות עם ררב הנ"ל קודם שאסע לבית הרפוס. כשבאתי בק"ק שידלוב שדה יהודים וערלים וחטפו ממני (במני?) כל ד' כפרים הנ"ל שהי' יותר מי"א מאות בוגן נייר מזה ומזה הם כתובים שהם כ"ב מאות דפי' גדולים כתובים מכל צד והלכתי אצלו וחרק עלי שיניו ממש להשמיד וחרגו וציוה לשמרים שלא ינחני (ינהוני?) לזיו מעיר הנ"ל עד שיעשה נקמה גדולה וכפשע הי' ביני ובין המות כלילה הזאת והי' שלח עזרו, שהשומרים נשתקעו בשניה וברחתי משם כלילה עד לק"ק ראקוב ושמעתי שעל לבושי יפולו גורל

ויחלקן בגדי להם כי תרושים שאדם מחדש המה מלבושי שר
 ת"ח ואותן לכושים שגוי חלקו, זה חוטף וזה רומם ספר זה
 וזה חוטף ספר זה ועד הנה מתלבשים בטלית שאינו שלהם
 מה שאינו עמל וטרח בלימודו וכתבתי יותר מב' שנים ועכשיו
 אנשים אשר לא טרח ועמל לקחו חלקי וכו' ומה אעשה?
 מי יוכל לדין עם מי שתקוף ממנו ומי יוכל להציל מיד האר"י."

B
522.

עברי אנכי.

מכתב עתי בשפת עבר

י"ל מאת יעקב ווערבער כבראדי (גאליציען).

(שנת ארבע עשרה.)

יבאו בו מאמרים בענינים מדיניים, חדשות הזמן, חדשות
בישראל ושאלות הזמן. מטרתו ומגמת פניו, להרבות ההשכלה
בישראל ולהורות להם הדרך ילכו בו לפי רוח הזמן, הדעת
והדת גם יחד. סופרים וכותבים נאמנים ימהרו לשלוח דברים
אליו מארצות ואיים רחוקים ולהודיע את מצב אחיהם באשר הם שם.

בחלק המדעי שלו הנקרא "העברי" יבאו מאמרים
בחקירה, הגיון, בקורת, סתרי הטבע וכתותיו וספורים אשר יסודתם
בחיי עם ישראל ומושכים את הלב. הסופרים אשר ישלחו ידם אליו
המה הנכבדים והמפורסמים מהחמי זמננו.

מחירו בארצות אוסטריא-אונגארין חמשה פלורין לשנה
בו יפנה אל האדמיניסטרציעאן כבראדי אשר בגאליציען